Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 14 (14214) ◆ 1990 чыл, январь 17, среда ◆ 1925 чылда үндезилеттингеН ◆ Өртээ 3 көп.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Даргазы М. С. Горбачевтуң даргалааны-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы январь 15-те Кремльте болган.

Даг-Карабах автономнуг обласка болгаш өске-даа чамдык районнарга онзагай байдалды чарлаар дугайында айтырыгны хуралга чугаалажып көрген. ССРЭ-ниң иштики херектер министри В. В. Бакатин, ССРЭ-ниң чиңгине прокурору А. Я. Сухарев, ССРЭ-ниң Күрүнениң айыл чок чорук комитединиң даргазы В. А. Крючков, Азербайджан ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Э. М. Кафарова, Армян ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Г. М. Восканян дыңнадыг кылганнар. Айтырыгны чугаалажып көрүүнге эштер Р. А. Бәзарова, В. С. Шевченко, М. Р. Сагдиев, В. Е. Курташин, В. Г. Кучеренко, Ю. И. Бородин, Г. С. Таразевич, Ч. Айтматов, А. И. Лукьянов, Н. И. Рыжков олар киришкен.

Чугаалажып көргениниң түңнелдерин ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму «Даг-Карабах автономнуг обласка болгаш өске-даа чамдык районнарга онзагай байдалды чарлаар дугайында» Чарлыкты хүлээп алган, ооң текизин солуннарга парлаар.

ДОКУМЕНТИЛЕР, МАТЕРИАЛДАР

«М. С. Горбачевтуң Италияга болгаш Ватиканга барып чорааны, 1989 чылдың ноябрь 29-тан декабрь 1-ге чедир: документилер болгаш материалдар» деп чаа ном чырыкче үнген.

Совет-итали чугаалажышкынар дугайында, ийи таланың документилеринге болгаш кады кылган декларацияга ат салганыныр. Италияның хөренгитен болгаш сан-хөо болуктериниң төлөөлекчилери-биле совет удуртукчуның ужуражышкынының дугайы ында кирген.

Кыштаглаашкын — шыңгыы шылгалда

Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң малчыннары шалыпчы ёзу-биле ажылдап турарлар. Кышталарда амгы үеде байдал эки. Кыштаг бүрүзүнде мал чемнерин чедирген. Малды чылыг суг-биле суггарарын боттандырып турарлар.

Хойжулар бо чылын төрүүр хой бүрүзүнден хураганны менди камгалап алырынче кичээнгейни салып, ажаалданы, чемгерилгени, хайгаралды күштелдирген. Ынчангаш кыштаг бүрүзүнде төрээн хураганнар онча-менди алдынын турар. Аалдарже аныяк сакманчыларны чоруткулаан. Совхозка үжен ажыг чылда хойжулаан өгбүлелерден Бегзи, Допук-кыс Ондарларның хураганнары шупту онча-менди, хураганнары көк сигенни чип, чылыг, чырык кажаазында дешкилежип турарлар. Бо малчыннар эрткен чылын үүс башка онааштыр сезен, сезен алды хураганны өстүрүп алгаш, Манчүректиң делгемнеринге малын одарладып семирткеннер. Бо чылын олар үүс башка онааштыр 100-тен куду эвес баш хураганны ап, чедишкиннинг ажылдаарын хүлээнип алганнар.

ЧУРУКТА: «Алдан-Маадыр» совхозтуң хоочун хойжузу Допук-кыс Семис-оолдуна Ондар.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

СЭКП ТК-ның Россия Бюрозунда

СЭКП ТК-ның декабрь (1989 ч.) Пленумунуң тургусканы СЭКП ТК-ның Россия Бюрозунуң хуралы январь 15-те М. С. Горбачевтуң даргалааны-биле болуп эрткен. СЭКП-ниң политиказын боттандырарынче угландыр РСФСР-ниң областарының болгаш крайларының партия организацияларының ажыл-чорудулгазын холбаштырар, партияның съездилериниң болгаш конференцияларының, СЭКП ТК-ның Пленумнарының база ТК-ның Политбюрозунуң шиитпирлериниң күүселдезинге контрольду боттандырар — бодунуң ол сорулгаларынга дүүштүр республиканың партия организацияларының ажыл-чорудулгазының эң чугула чамдык айтырыгларын Россия Бюрозу чугаалажып көрген. СЭКП крайкомнарының болгаш обкомнарының элээн каш бирги секретарылары хуралга киришкен.

Эрге-чагырганың республика болгаш чер-чер органнарынга ам болур соңгулдаларбиле холбаштыр Совет Россияның улустарынга Кыйгырыгның текизин СЭКП ТК-ның Россия Бюрозу чугаалажып көргеш, үүлдүг деп санаан. Улустарның найыралын, чаңгыс аай совет өг-бүлени быжыглаарынга РСФСР-ниң чугула ролюн ында онзалап демдеглээн, эде тургустунуушкун чоокку үеде тодаргай түңнелдерин бээр кылдыр ону шиитпирлиг чорударынче кыйгырган. Кыйгырыгның текизин солуннарга парлаар.

Россияның экономиктиг бүрүн эргезиниң концепциязын ТК-ның Бюрозу чугаалажып көрген. Чурттуң федералдыг тургузуунуң политиктиг болгаш экономиктиг чаа утка-шынарынга дүүштүр ону быжыглаарынга Россияның кайгамчык улуг ужур-дузазын санал-оналдар солчуушкунунуң үезинде демдеглээн. Регионнарның ажыл-агый харылзааларын болгаш социал тургузуушкунун эргелеп башкарарының шынар талазы-биле чаа деңнелин хандырар аргалар республиканың экономиказын хөгжүдериниң үндезини болган турар ужурлуг.

Эртем организацияларын, автономнуг республиканың, крайларның болгаш областарның удуртукчуларын калбаа-биле киириштирип, ооң кол үүлдерин эвилел органнары-биле кады чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң хемчеглеринге дүүштүр ажылдап кылырын өөренип көрбүшаан, концепцияны тургузуп кылыр талазы-биле ажылды дүргедедириниң чугулазы онзалап демдеглеттинген.

Улус депутаттарының республика болгаш чер-чер Советтеринге соңгулдаларга белеткелдиң РСФСР-де чоруп турарын Бюроның хуралынга чугаалажып көрген. Улус депутаттарының соңгулдаларының талазыбиле ажылдын хөй черлерде соңгукчуларның бедик идепкейлиг чоруунун, соңгулда мурнунуң чидиг демиселиниң байдалдарында эртип, бадылаашкыннарны альтернативтиг үндезинге чорудар арганы берип турары демдеглеттинген. РСФСР-ниң улус депутаттарынга кандидаттарның бир мандадынга 8, автономнуг республиканың — үш чедир кижиниң кандидатуралары кирип турар. Черчер Советтериниң улус депутаттарының кандидаттарынга 1 млн. 200 муң кижи депшиттирген, ол дээрге доктааткан мандаттардан бүдүн чартык катап хой бооп турар.

ТК-ның Бюрозу депшидилгениң түңнелдерин кичээнгейлиг анализтеп коорүн, соңгулда мурнунуң моон соңгаарны ажылдарын чорударының тактиказын тодарадырын партия крайкомнарынга, обкомнарынга дааскан. Сорулга болза депшиттирген кандидаттарның иштинден Советтерге идепкейлиг болгаш үре-түңнелдиг ажылдап шыдаар кижилериниң соңгуттурган турарын чедип алыры болур. Ажылчыннардан, тараачыннардан, хөрөөженнерден болгаш аныяктардан депшиттиргеннерге онза кичээнгейни салыр.

Бюроның хуралынга, Россия федерациязының партия организацияларының ажылчорудулгазының өске-даа чамдык айтырыгларын чугаалашкан.

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле округтарның соңгулда комиссияларының ДЫҢНАДЫЫ

«Тыва АССР-ниң улус депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Хоойлуның 33 үүлүнге дүүштүр Тыва АССР-ниң улус депутаттарынга дараазында кандидаттарны округтарның соңгулда комиссиялары бүрүткээн:

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Ленинград № 2 соңгулда округунуң талазы-биле

Кенин-Лопсан Монгуш Борахович, 1925 чылда төрүттүнген, республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинжилел музейиниң улуг эртем ажылдакчызы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Левашов Владимир Константинович, 1940 чылда төрүттүнген, Кызылдың № 12 ортумак школазының директору, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Саая Маадыр-оол Мөңге-чаянович, 1943 чылда төрүттүнген, Кызылдың педагогика училищезиниң башкысы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Пушкин № 6 соңгулда округунуң талазы-биле

Свинцов Борис Павлович, 1941 чылда төрүттүнген, СЭКП Кызыл хооркомунуң өөрү секретары, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Шурыгин Владимир Викторович, 1933 чылда төрүттүнген, Бүгү-эвилелдиң аңныыр хөлөг-агый талазы-биле эргелешиичилел институтунуң чаада дузалал пунктузунуң улуг эртем ажылдакчызы, кежигүн эвес, Кызыл хоорай.

Московский № 28 соңгулда округунуң талазы-биле

Абрамова Анна Ахмедовна, 1954 чылда төрүттүнген, Тыва АССР-ниң юстиция министриниң оралакчызы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Аракчаа Светлана Николаевна, 1948 чылда төрүттүнген, Кызылдың № 5 школазының башкызы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Кашпык-оол Семен Хавылаевич, 1957 чылда төрүттүнген, ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

ӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОН

Чадааананың Чөөн талакы № 53 соңгулда округунуң талазы-биле

Ооржак Идамчап Докуроолович, 1948 чылда төрүттүнген, Чадааананың райүлетпүр комбинадының директору, СЭКП кежигүнү, Чадаана хоорай.

Сат Николай Доржуевич, 1960 чылда төрүттүнген, Чадаана лесхозунуң трактористи, кежигүн эвес, Чадаана хоорай.

Чадааананың Соңгу талакы № 54 соңгулда округунуң талазы-биле

Сарыглар Кызыл-оол Мыйдорович, 1950 чылда төрүттүнген, Чадааананың оруксептелге участогунуң начальниги, кежигүн эвес, Чадаана хоорай.

Сат Владимир Соруулдаевич, 1955 чылда төрүттүнген, Чадаана АТБ-зиниң инженери, СЭКП кежигүнү, Чадаана хоорай.

Чадааананың Төп № 55 соңгулда округунуң талазы-биле

Донгак Эртине Сүлдемович, 1943 чылда төрүттүнген, төп район эмнелгезиниң ургларның соматика салбырының эргелекчизи, кежигүн эвес, Чадаана хоорай.

Сат Сергей Санчатович, 1955 чылда төрүттүнген, «Чадаана агроүлетпүр» транспорт бүдүрүлгезиниң хандырылга талазы-биле инженери, СЭКП кежигүнү, Чадаана хоорай.

Шыырап Эрес-оол Салчакович, 1939 чылда төрүттүнген, Өөн-Хемчик райкүүскомунуң иштики херектер киллизиниң истелге салбырының начальнигиниң оралакчызы, СЭКП кежигүнү, Чадаана хоорай.

Чадааананың Шахтер № 56 соңгулда округунуң талазы-биле

Ондар Эдуард Эдер-оолович, 1962 чылда төрүттүнген, хөмүр-даш разрезиниң цех начальниги, СЭКП кежигүнү, Чадаана хоорай.

Ооржак Арагачы Натпит-Доржуевич, 1950 чылда төрүттүнген, ажыл-агыйлар аразында көжүп чоруур № 1 мехколоннаның участок начальниги, кежигүн эвес, Чадаана хоорай.

Чыраа-Бажы № 60 соңгулда округунуң талазы-биле

Куулар Даш-оол Шамбайевич, 1942 чылда төрүттүнген, «Чыраа-Бажы» совхозтуң кол агроному, СЭКП кежигүнү, Чыраа-Бажы суур.

Монгуш Василий Дүдүкпенович, 1944 чылда төрүттүнген, СЭКП Өөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары, СЭКП кежигүнү, Чадаана хоорай.

Монгуш Хонук-оол Доржуевич, 1946 чылда төрүттүнген, Тыва респотребсоюз баштаар чериниң даргазы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Чыргакы № 61 соңгулда округунуң талазы-биле

Донгак Макар Бавукович, 1945 чылда төрүттүнген, «Чыраа-Бажы» совхозтуң директору, СЭКП кежигүнү, Чыраа-Бажы суур.

Шеми № 62 соңгулда округунуң талазы-биле

Куулар Валентин Чамьянович, р940 чылда төрүттүнген, «Большевик» созхозтуң директору, СЭКП кежигүнү, Шеми суур.

Ойдуп Надежда Назыновна, 1950 чылда төрүттүнген, Өөн-Хемчиктиң төп район эмнелгезиниң акушер-гинекологу, СЭКП кежигүнү, Чадаана хоорай.

КАА-ХЕМ РАЙОН

Бүрен-Хем № 71 соңгулда округунуң талазы-биле

Кызыл-оол Сергей Александрович, 1962 чылда төрүттүнген, «Бурунгаар» совхозтуң чолаачызы, ВЛКСМ кежигүнү, Бүрен-Хем суур.

Өшкүлүг Өлчей-оол Чамьянович, 1947 чылда төрүттүнген, «Совет Тыва» совхозтуң машина-трактор мастерскаязының эргелекчизи, СЭКП кежигүнү, Суг-Бажы суур.

КЫЗЫЛ РАЙОН

Каа-Хемниң Чөөн талакы № 76 соңгулда округунуң талазы-биле

Бессмертных Галина Петровна, 1939 чылда төрүттүнген, Кызылдың төп район библиотеказының библиографы, СЭКП кежигүнү, Каа-Хем суур.

Соломонов Владимир Ильич, 1959 чылда төрүттүнген, Каа-Хемде ажылагыйлар аразының көжүп чоруур мехколоннаның проравы, кежигүн эвес, Каа-Хем суур.

Кара-Хаак № 78 соңгулда округунуң талазы-биле

Оюн Вера Октябрьевна, 1958 чылда төрүттүнген, «Кара-Хаак» совхозтуң партком секретары, СЭКП кежигүнү, Кара-Хаак суур.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОН

Мугур-Аксы № 83 соңгулда округунуң талазы-биле

Ширшин Григорий Чоодуевич, 1934 чылда төрүттүнген, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Кызыл-Хая № 84 соңгулда округунуң талазы-биле

Хемер-оол Владимир Думатович, 1948 чылда төрүттүнген, СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң бирги секретары, СЭКП кежигүнү, Мугур-Аксы суур.

ТАҢДЫ РАЙОН

Балгазын № 96 соңгулда округунуң талазы-биле

Соколов Ефим Маркович, 1932 чылда төрүттүнген, Балгазынның № 2 көдээ профтехучилищезиниң директорунуң өөредилге-бүдүрүлге ажылының талазыбиле оралакчызы, кежигүн эвес, Балгазын суур.

Шиганов Анатолий Васильевич, 1940 чылда төрүттүнген, «Тыва агроснаб» каттыжышкының дарга-зы, кежигүн эвес, Кызыл хоорай.

Владимировка № 97 соңгулда округунуң талазы-биле

Лавриненко Иван Петрович, 1950 чылда төрүттүнген, «Россия» совхозтуң директору, СЭКП кежигүнү, Владимировка суур.

Сарыглар Иван Бавуевич, 1954 чылда төрүттүнген, республиканың туберкуллез эмнээр санаторийиниң рентген кабинединиң лаборантызы, СЭКП кежигүнү, Сой суур.

Дүрген № 98 соңгулда округунуң талазы-биле

Санам-Байыр Анжима Шаракбюевна, 1938 чылда төрүттүнген, Таңдының төп район эмнелгезиниң терапевт эмчизи, кежигүн эвес, Бай-Хаак суур.

Сосновка № 101 соңгулда округунуң талазы-биле

Бочкарев Александр Федорович, 1951 чылда төрүттүнген, Таңдының ажылагыйлар аразында көжүп чоруур мехколоннаның начальниги, кежигүн эвес, Бай-Хаак суур.

Гостюхин Михаил Константинович, 1938 чылда төрүттүнген, «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажылагыйының машина-трактор мастерскаязының эргелекчизи, кежигүн эвес, Сосновка суур.

Хову-Аксының Барыын талакы № 102 соңгулда округунуң талазы-биле

Каадыр-оол Артем Александрович, 1963 чылда төрүттүнген, «Тыва кобальт» комбинаттың чуртталга комплекизиниң дашчызы, ВЛКСМ кежигүнү, Хову-Аксы суур.

Карпова Любовь Александровна, 1950 чылда төрүттүнген, улус депутаттарының Хову-Аксы суур Совединиң күүскомунуң даргазы, СЭКП кежигүнү, Хову-Аксы суур.

Хову-Аксының Соңгу талакы № 103 соңгулда округунуң талазы-биле

Голиков Артур Артемьевич, 1938 чылда төрүттүнген, «Тыва кобальт» комбинаттың директору, СЭКП кежигүнү, Хову-Аксы суур.

Хертек Лариса Кенденовна, 1957 чылда төрүттүнген, Хову-Аксының участок эмнелгезиниң педиатры, кежигүн эвес, Хову-Аксы суур.

Хову-Аксының Мурнуу талакы № 104 соңгулда округунуң талазы-биле

Болат Анатолий Доланович, 1942 чылда төрүттүнген, Хову-Аксы АТБ-зиниң чолаачызы, СЭКП кежигүнү, Хову-Аксы суур.

Иваньков Олег Владимирович, 1941 чылда төрүттүнген, «Тыва кобальт» комбинаттың участок маркшейдери, СЭКП кежигүнү, Хову-Аксы суур.

Өртеней Хурал-оол Монгушович, 1941 чылда төрүттүнген, Тываның лагкамгалал взводунуң командириниң дузалакчызы, кежигүн эвес, Хову-Аксы суур.

Элегес № 105 соңгулда округунуң талазы-биле

Куулар Шаңгыр Пичеоолович, 1934 чылда төрүттүнген, профэвилелдериниң Тыва область чөвүлелиниң даргазы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

ТЕС-ХЕМ РАЙОН

Самагалдай № 106 соңгулда округунуң талазы-биле

Күржеп Борис Тюлюшович, 1960 чылда төрүттүнген, Тес-Хемниң төп район эмнелгезиниң хирургу, ВЛКСМ кежигүнү, Самагалдай суур.

Чоксум Дутержап Быратович, 1949 чылда төрүттүнген, Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң начальниги, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОН

Шагаан-Арыг № 115 соңгулда округунуң талазы-биле

Рудзинский Анатолий Владимирович, 1951 чылда төрүттүнген, «Тыва автотранс» девискээр-бүдүрүлге каттыжышкының чиңгине директору, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Ак-Туруг № 117 соңгулда округунуң талазы-биле

Кандан Клара Монгушевна, 1945 чылда төрүттүнген, Ак-Туруг ортумак школаның өөредилге эргелекчизи, СЭКП кежигүнү, Ак-Туруг суур.

Арыг-Бажы № 118 соңгулда округунуң талазы-биле

Сотпа Алан-оол Тюлюшович, 1938 чылда төрүттүнген, агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы, профобличөвүлелдиг секретары, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

НЕГЕЛДЕВИС: ажыл төлевирин эде көөр

Күрүне эргелелиниң ортинарының шалыңын өөрүрер дүгайында доктаалды хүлээп алган соонда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаңында Арын эргелелиниң ажылдакчыларының шалыңы база өскен. Ооң түңнелинде төп күрүне архивиниң болгаш ук эргелелдиң ажылдакчыларының шалыңында улуг карышкактар туруп келген. Ажылының хемчээли улуг эвес-даа болза, эргелел ажылдакчыларының кижи бүрүзү ортумаа-биле айда 400 ажыг рубль шалыңныг апарганы, кол чүүктү чүүктеп турар күрүне архивиниң ажылдакчылары — 90-100 рубль шалыңныг артканы социал чөптүг эвес чорук болур. Ынчангаш ТКА-ның ажылдакчылары Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң адрезинче бо чылдың январь 4-те чагаа чоруткан. Негелде — шалың айтырыын эде көөрү.

Январь айның 8-те Министрлер Чөвүлелиниң Херектер эргелекчизи Ш. Д. Куулар, саң-хөө министри К. Д. Ондар биске чедип келгеш, бистиң хомудалывысты дыңнап, ону үүлдүргүнгеннер. Бис оларга чурттуң архив албан черлериниң ажылдакчыларын деткип, олар-биле домей экономиктиг ажыл соксадыышкынын кылырывысты медеглээн бис.

ССРЭ-ниң Кол архив эргелелиниң начальниги Ф. М. Вагановтуң ат салганы чагааны база алган бис. Ында төп күрүне архивиниң ажылдакчыларының шалыңынга 40 хуулу немээр арга барын айыткан. Бо оожургаткан одуругларда мындыг сөстер бар: «Бо чылдан эгелеп-даа болза, тус черниң органнарының шиитпири-биле...» Эргелел ажылдакчылары долу карманнарлыг олуруп турар, ёзулуг «кастыныш» ажылдап турар улус эвээш акшалыг болуп турары шын эвес.

Ооң ужурунда бистиң негелдевис мындыг:

1. Төп күрүне архивиниң ажылдакчыларынга хамаарыштыр чөптүг чорукту тургузар. Чүге дизе архив эргелелиниң, ведомстволар архивтериниң, районда салбырларның ажылдакчылары эвээш хемчээлдиг ажылдыг. Шалыңны ажыл хемчээлин барымдаалап төлээрин чедип алыр. Күрүненің төп архивиниң директорунуң шалыңы эргелелдиң машинакчызының шалыңы-биле деңнелгеш районнуң архив ажылдакчызындан 150 рубль куду. Район архивтеринде үүгле муң хире херектер шыгжаттынып турар болгай. Төп күрүне архивиниң ажылдакчылары канчаар-даа аажок улуг хемчээлдиг ажылды кылып турар болганда, оларның шалыңын 60-дан 90 хуу чедир өстүрери чугула.

2. Командылап-дужаар эрге-чагырганың үндезининге тургускан эргелел аппарадының херээ чок. Амга чедир архив эргелелиниң эргелери кандыгыл дээрзин тодаратпаан. Ол төп күрүне архивиниң ажылын дагынап турар болгаш юридиктиг талазы-биле доктаатты-маан дүрүмнерни удуртулга болдуруп турар. Ооң ажылдакчылары үүгле айтыышкын берип, ат салып, телефон долгап билир. Районнарже командировказы кыска, чылда ийи-үш катап үнзе үнер. Төп күрүне архивиниң ажылынче холгаарлап, чамдыкта коллегиялар эрттиреринге ой. Эртем чөвүлели ажылдавайн турар, архив херээниң анализин кылбайн турар. Архив ажылынче эртем-билии таарышпас улустуг хүлээп ап турар.

РСФСР-ниң Кол архив эргелели ону көре тура хемчег албайн турар. Ынчангаш артык болганы-биле архив эргелелиң дүжүрер болза эки.

3. «Тываның Күрүне архиви» дээн чаңгыс аай архив херээниң республика системазын тургузарын саналдап турар бис. Ол республикада архив херээн удуртур. Ону Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында тускай килдис эргелиг кылдыр тургузар. Ооң удуртукчузун төп аппараттың болгаш районнарда архив ажылдакчыларының киржилгези-биле альтернативалыг кылдыр соңгуур. Ону «Тыва АССР-ниң Күрүне архивиниң директору» деп адаар. Дүжүрген эргелелдиң ийи инспекторун болгаш бухгалтерин архивтиң штадынче шилчидер. Архив албан черлеринге ажылдаар кижилерни ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаа доктаалынга дүүштүр эде тургузар.

4. Сөөлгү чылдарда ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургузарын негеп шаг болган бис. Эргелел начальнигиниң кабинедин кылыр дээш, микрофильмнер кылыр фотолабораторияны чок кылган. Бо чылдагаанбиле иштики вентиляция системазы үрелген болгаш архив документилерин шыгжаар байдал баксыраан. «Тувинская правда» солунче-даа бижип, Улусчу контроль комитединче-даа дыңнадып шаг болдувус. Түңнели ам-даа чок. Бо чылдың бирги чартыында чогуур түңнүг акша үндүрүп бээрин дилеп турар бис. Тывага бо чылын Сибирь зонаның архивчилериниң эртем-методиктиг зона семинары база болур болгай.

Практиктиг хемчеглер алырын дилеп тур бис. Социал чөптүг чорукту тургузарын негеп турар бис. Бо чагааны Төп күрүне архивиниң иштиг коллектив хуралынга чугаалашкаш хүлээп алган. Хоолгаларын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяковтуң, ССРЭ-ниң Кол күрүне архивиниң начальниги Ф. М. Вагановтуң адынче чоруткан. «Шын» солунче бо айтырыгны шиитпирлежири-биле база чоруттувус.

Б. Ч. ШИРИН-ООЛ.
Тыва АССР-ниң Төп архивиниң директору.
Н. Л. КУНЧУН.
Ында партия организациязының секретары.
Н. И. СУВАНДИИ.
Профэвилел комитединиң даргазы.

Соңгукчуларның кичээнгейинге

СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңында январь 20-де субботада, 10 шакта Тыва АССР-ниң Чуртталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге каттыжышкынының чиңгине директору В. А. Попов, республикада Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң начальниги Д. Б. Чоксум, Тыва АССР-ниң Чонгун амыдырал хандырылгазының девискээр бүдүрүлге каттыжышкынының кол инженери Ч. Д. Сат олар-биле соңгукчулар клубунга ээлчеглиг ужуражылга болур.

Кандыг айтырыглар талазы-биле боттарынарның күүселдеринерни болгаш клубка кымнар-биле ужуражырын күүсээр силер аная чугаалаарын дилединис. Ол дугайында дараазында телефоннарже телефоннаар: 3-43-31, 3-41-59.

ҮНЕЛЕЛ БӨЭР КЫЛДЫР

Бүгү-россия социалистиг чарыжынга Тыва АССР-ниң суур болгаш көдээ Советтериниң эрткен чылда киржилгезин база ооң негелделерин оларның канчаар күүсеткенин республиканың Министрлер Чөвүлели, профэвилелдериниң Тыва область чөвүлели түнеп үндүргеш, Кызыл районнуң Кур-Чер көдээ Соведни (күүском даргазы М. О. Пильчин, күүском секретары Е. С. Ооржак) тинлекчи кылдыр санаан.

Он ийиги беш чылдың дөртку чылының планныг онаалдаларын болгаш Бүгү-россия социалистиг чарыжының негелделерин чедишкиниг күүсеткен бо көдээ Советке 1989 чылда суур база көдээ Советтериниң аразында Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга ооң кайы хире киришкенинге үнелел бөөр кылдыр Кур-Чер көдээ Соведниң ажыл-чорудулгазының дугайында материалдарны РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинче, ВЦСПС-че кирген.

КЫШКЫ ХОНАШТАРЖЕ

Сүт-Хөл районда «Ишкин» совхозтуң кол адыры — өшкү ажыл-агыйы. Ону малдаан кижилер кадыр-берт турлагларда чурттап чоруур. Ишкиннер, Шелелериниң оруктары хая-даштыг, малгашбалардыг, шаптараазыныг. Ынчангаш аңаа мергежилдиг, арга-дуржулгалыг чолаачылар шыдаар. Былай-оол Түлүш — ындыгларының бирээзи. Башкарган техниказынга бүзүрээринден, тус черниң оруктарын эки билиринден баар ужурлуг черинге озал чок чедип турар.

Кандыг-даа ажылга чедишкиннериң үнер дөзү — карак кызыл күш ажыл. Ыңай-бөөр чүүктер соөртүрүүнүң ай, квартал планнарын доктаамал күүседип, кыварчаар материалдарга камналгалыг болуп келген. Ажыл-биле ажыл дөмей, аар, чиик деп ылгал турбас, кайызы-даа хүндүлүг болгаш макталдыг. Былай-оол Түлүш кызымак ижи-биле кады ажылдап турар эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алган. «Мен-не эки ажылдап чорзумза, өскелериң чыдып каап турары хамаан эвес» деп бодун өрү көрдүүп сеткивес. Харын-даа хожудап чоруурларга холун сунуп, боттуг деткимчени берип чоруур биче сеткилдиг кижилериң бирээзи.

Түлүш КАРЫМА.
Сүт-Хөл район.

БИСТИҢ КАНДИДАТТАРЫВЫС

БҮЗҮРЕЛ

Ээремчик бодунуң кылып алган өөнден чемиш дилеп, ол-бо удазыннарын дамчып, ужугуп тура хүнзээр. Башкы кижиниң ажылы база ындыг хевирлиг. Эртем-билиг өртемчейинче үдеп турар бичии чаштарының салым-чолу, ажыл-ижиниң чажыттарының дүлгүүрүн тывар дээш, түрээ хүн бүрүнүң дүвүрелибиле долган чоруур. Ооң буянныг түрээниң ханызында түс-түс чаштарның келир үеде салым-чолу дүймеп хөлзээр. Ынчангаш башкылар ыры, шүлүктүү маадырлары болуп турарының чылдагааны-даа ында. Хүрең Ооржак башкы болур күзелин бадыткаары-биле ортумак школаны дооскаш, Кара-Чыраа школазынга 1970 чылда пионер вожатыйы болуп ажылдап эгелээн. Ийи чыл эткенде, ол Кызылда башкы училищезинче өөренип кирген. Ону 1975 чылда дооскаш, Сүт-Хөлде Бора-Тайга школазынга бир чыл ажылдааш, ог-бүлезиниң аайы-биле Кызыл хоорайның ийи дугаар школазынга эге класстар башкылап киришкен.

Он үш чыл дургузунда башкылал ажылының чымыштыг, аар-берге оруктарының кадыр-бертин ажып, бичии чаштарның ужу-кыдыы билдинмес делегейинге эштип, ол четпес, бо мындыгдыр деп чемеледип, ол эки-дир. Моны ам-даа эки-жидер деп мактадып чораан аргадуржулгазы бедөөн. Ие кижиниң ажылы база ындыг хевирлиг. Эртем-билиг өртемчейинче үдеп турар бичии чаштарының салым-чолу, ажыл-ижиниң чажыттарының дүлгүүрүн тывар дээш, түрээ хүн бүрүнүң дүвүрелибиле долган чоруур. Ооң буянныг түрээниң ханызында түс-түс чаштарның келир үеде салым-чолу дүймеп хөлзээр. Ынчангаш башкылар ыры, шүлүктүү маадырлары болуп турарының чылдагааны-даа ында. Хүрең Ооржак башкы болур күзелин бадыткаары-биле ортумак школаны дооскаш, Кара-Чыраа школазынга 1970 чылда пионер вожатыйы болуп ажылдап эгелээн. Ийи чыл эткенде, ол Кызылда башкы училищезинче өөренип кирген. Ону 1975 чылда дооскаш, Сүт-Хөлде Бора-Тайга школазынга бир чыл ажылдааш, ог-бүлезиниң аайы-биле Кызыл хоорайның ийи дугаар школазынга эге класстар башкылап киришкен.

Хүрең Ооржак Башкылар билиг бедидер институт-биле быжыг харылзаалыг. Аңаа аңгы-аңгы районнардан өөренип келген башкыларга эге класстарга орус дыл башкылаарының талазы-биле лекция, беседаларны доктаамал чорудуп келген. Алды харлыг бирги классчыларга өөредир өөредилге-методиктиг комплекстиг нем бар. Ында чараштыр бижидилге, өөредилге, немелде иомчулга, үк номнарга удуртулга кирген дөрт номнарны педагогика эртемнериниң кандидады Фанна Бартан-биле кады чогаадып, ажылдап кылган. Ол ышкаш дөртку классчыларга орус дылдың өөредилге номун педагогика эртемнериниң кандидады, республиканың хоочун башкызы Регина Бегзи-биле кады чогааткан. Ажылынга, хөй-иитти даалгаларынга оожургал чок, кылган ажылының эчизинге чедер дээш бижыг чүткүлдүг башкыны кады ажылдап турар эш-өөрү мактаар.

Бодунуң эш-өөрүнден негелделиг, бижыг тура-соруктуг, хүндүлүг ажылынга болгаш хөй-иитиниң ажылдарынга туруштуг, биче сеткилдиг, хүндүлүг Хүрең Бораевна Ооржакты эрткен чылын ССРЭ-ниң улус депутадынга кандидат кылдыр база депшидип турган. Ынчалза-даа бир округтан 7 кижи депшиттирип турганындан соңгукчулардан эвээш санны алгаш, эртпейн барган.

— Сактырымга, амыдыралымга үе-шак черле чедишпейн турар ышкаш. Кызылдың тос дугаар школазының директорунуң эге класстарга өөредилге-кижизидилге ажылының талазы-биле оралакчызы болуп ажылдап тур мен. Бистиң школавыс чаа ажыттынган, башкылардаа, өөреникчилер-даа чаа. Ынчангаш кылыр ажылдар биске оожургал бербейн турар. Чаа школа реформазын боттандырар дээш башкылар коллективи чүрек чаңгыс, бир демниг ажылдап тур бис. Ооң-биле кады өөреникчилериниң өөредилгеге бижыг билиглиг, корум-чуруму эки, ниити ажылдарга идепкейлиг киржилгези дээш кижизидилге ажылын чорудуп, эки түңнелдерин чедип ап тур бис — деп, ол мээң сонуургаан айтырыымга допчу харыылап кагды. Бир эвес башкының кылып турар ажылдарын салаа базып санап тургаш, бижиир болза солун тоожудаа болур ыйнаан.

Кызылдың тос дугаар школазының директорунуң кижизидилге ажылының талазы-биле оралакчызы Хүрең Бораевна Ооржакты хоорайның Горький № 26 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң улус депутадынга кандидат кылдыр бүрүткөөн дээрзиниң дугайында соңгулда комиссиязының дыңнадының солуннардан номчааш, тос дугаар школаның башкылары, өөреникчилери аңаа байыр чедирип, бүгү талалыг чедишкиннерни күзеп турганын көргеш, ол башкыга кижи чоргаарланыр чорду. Ынчанмайн канчаар, ол дээрге аныяк башкыга чоннуң улуг идегели, бүзүрели-дир.

Амгы эде тургустунуушкунуңу негелдезинге дүүштүр улус өөредилгезиниң болгаш школа реформазының күүсеттинмейн турары дүвүренчиг болуп артпышаан. Ол ышкаш республиканың школаларында материал-техниктиг бааза чогуур негелдезинге чедир тургустунмаан. Бичии уругларның болгаш элээдилериниң, ылаңгыя аныяктарның кижизидилге айтырыы — хүнүңү чугула сорулгазы. Ооң-биле чергелештир бичии уругнуң школа дооскужеге амыдыралы, кижизидилгези, өөредилгези, херээженнерге эмчи консультациязы, уруглар садтары, школалар кижи бүрүзүнүң сагыш салыр чугула айтырыглары болуп, бистиң сагыш-сеткиливисти дүвүредип чоруур. Бо бүгү айтырыгларның амыдыралга боттанган турарын чедип алыры— депутатка кандидаттың соңгулда мурнунда программазы болуп турар.

Эрткен чылын ажыглалга кирген тос дугаар школада спорт залы чаңгыс. Ооң уламындан күш-культура кичээлдерин чаңгыс аңаа эрттирер чорук ажылга шаптыктыг болуп артпышаан. 1238 школачы ийиээлчег-биле өөренип турарындан өөреникчилер ортузунга хостуг шактар, кижизидилге ажылдары чорударынга база таарымча чок. Школада бүдүүлге ажыл-агыйы тургустунмаан, ногаа өстүрер чер, бүгү тала-биле дерилге ам-даа чогуур негелдезинге чедир кылдынмаан. Бо бүгү база башкы Хүрең Ооржактың сагыш-сеткилин дүвүредип келир айтырыглары дээрзин ооң-биле чугаалажып ораш билип алдым.

Өөреникчилериниң келир үези, башкыларның бурунгаар чүткүлү дээш туржуп чоруур республиканың улус депутадынга кандидат Хүрең Бораевна Ооржак чоннуң идегелин бүзүредип шыдаар.

Сарыг-оол КУУЛАР.

Коммунист, ооң ажыл-херектери

МИЛИЦИЯНЫҢ КАПИТАНЫ

— Алло, милиция дыңнап тур!...

Капитан Виктор Александрович Аранчал 20 чыл бурунгаар милиция шугумунга ажылдап келгеш, бир дугаар эрттирген дежурныйлаашкынын утпас. Оон бөөр ам чеже чылдар дургузунда кемхерек үүлгедиишкиннери болган черлерже үнүп, чеже удаа корум-чурум үрегдекчилерин, кем-херек үүлгедикчилерин тутпады ыйнаан, ынчалза-даа ооң кажан шагдагы девидел, мөгүдөөшкинбиле кады бүзүрел дыңнап «Алло, милиция дыңнап тур!» дээн үнү бо-ла сагындырып келир.

Шагдаа кижиниң амыдыралы колдуунда сүрүүшкүннер, сегиржип алыышкыннар, истелге-биле долган деп чамдык кижилер бодап чоруурлар. Бир чеже оларның чугаазы шын-на ыйнаан харын, ынчалза-даа шагдаа дөөрге база кижи-ле болгай, сагышсыраар сеткил-үүректиг, уярай бөөр сагыш-хөөнүг. А амыдыралывыста бистиң сагыш аартып, уярадып чоруур үүлдер-ле хөй болгай, ону тайылбырлап-даа канчаар бис. Ындыг-даа бол, амыдыралывыстың дургузунда үүгле кижилер-биле чурттап, аңыладап, олар-биле харылзажып көөр болганывыста сагыш-сеткиливистиң саймааралын олар-биле үлежип, сайгаржыр-ла болгай бис. Виктор Аранчал ооң амыдыралче бот-тускайлан базымнарны кылырынга өмек-дөмек болган кижилерни сеткил ханыышкын-биле чугаалаг чоруур.

Виктор Тээли ортумак школазын дооскаш, бышкан билигниң аттестазын холга алган дорааи, шериг албан-хүлээлгезинче кыйгырты берген.

730 түннер, хүннер билдиртпейн эрте берген. Шериг албанын эки эрттиргенинин бадыткалы «Политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиг тергиини» деп хөрек демдөөн кадаан, күш-дамыр талазы-биле дадыккан, узун, шыырак чалыы оол төрөөн Бай-Тайгазынга өөрүшкү-маннайлыг чаныып келген.

Каш хонук дыштанып чорда, ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары Болат-оол Салчакович Чымба ону кел деп алгаш, чугаалажып, райкүүскомнуң иштики херектер килдизинге комсомолчу путёвка-биле ажылдап кирерин сүмелээн. Виктор ооң мурнунда-ла ажыл, амыдырал дугайында бодап чораан болгаш үр-даа боданмайн чөпшөөрежипкен.

Килдиске көөрге, ол чаасканаан эвес болган. База-ла шериг албанындан халажып келген оолдар Сергей Иргит, Анай-оол Кашкак суглар-биле кады Виктор Аранчалды милицияның капитаны Өктек-оол Дамыкович Доңгак эвилен-өөлдек хүлээп алган. Комсомолчу путёвка-биле ажылдаар дээш келген оолдарны начальник коллектив кежигүннери-биле таныштырган, ажыл-хүлээлгезиниң ужур-утказын тайылбырлап берген. Оолдарга арга-сүме берип, доктаамал хайгааралга алыры-биле хоочуннарны быжыглаан. Ол-ла хүн ажыл хүлээлгезин күүседип киришкен турганы ол.

Кижи амыдыралының дургузунда каш-даа ажылга, каш-даа эрге-дужаалга ажылдап чорза, бир эвес ооң ажыл-ижинге хамаарылгазы өскерлиш чок хевээр артып, даанган хүлээлгезин дээш сагыжы аарып-ла чоруур болза, ол кандыг-даа ажылга күш чедиптер, караа чалданыр-даа турза, ийи холу шагда-ла ижени берген боор чүве. Виктор Александровичнин мыдыларга хамаарыштырып болур бе? Ийе, болур. Ооң ажылдаваан ажылы-ла чок. Кандыг-даа ажылче чорутса, ол ону күүседип шыдаар. Аңаа шагдаадан эгелээш, участок, уруглар өрээлиниң инспектору, кеземче херектерин истеп, ажылдаар талазы-биле инспектор, иштики херектер килдизиниң барык янзы-бүрү адырларынга ажыл. Ооң күш-ажылчы оруунун түңнели мындыг. Амгы үеде дежурный кезээниң улуг инспекторунда 5 чыл ажылдап турар.

— Мээң иштики херектер килдизиниң ажылынга ижигип, бут кырынга туруп алырымга дуза каткан дагдыныкчыларым, милицияның хоочуннары Николай Данаевич Мукулай, Доңгак Чымбаевич Содун болгаш мени мөгнай маңаа ажылдап келген эш-өөрүмнүң арга-сүмезин улуг деткимче болган. Ооң-биле кады билиг бедидериниң курстарынга доктаамал барып келдим. Амгы ажылымның талазы-биле Красноярск хоорайда милицияның тускай ортумак школазының чанында кыска хуусаалыг курстарга 1988 чылда база өөренип чордум — деп, В. А. Аранчал чугаалай-дыр.

Чаңгыс-ла черге, чаңгыс-ла коллективке 20 чыл ажылдап деп чүве, бир талазында, белен эвес-даа болза, ийи талазында, ол кижиниң ажылынга берлингенин, хандыкшылдың болгаш аңаа хүндүткелдиин балыткап турар. Хоойлу-дүрүм, корум-чурум-биле хамаарышкан ажыл аажок нарын, берге дээрзи кымга-даа билдингир. Дыштанып хүн, үйгу-дыш дээр эвес. Маңаа үүгле бергелерге торулбас, быжыг туруштуг, ажылынга харыысалгалыг кижилер ажылдап шыдаар. «Амыдыралдың эрткен-баргаң болуушкунарын бирден-бир чок сактып, бижиир чүве болза, өзулуг-ла тоожу үнүп болур чүве-дир ийин» деп, ол баштактанып чугаалаар. Баштак деп-даа канчаар, шынап-ла ындыг чүве-дир ийин. Хөөредиг чок.

Чылдар сүрүү шуужуп алгаш эртип-ле турар. Кыштың час, частың чай, чайны күс солуп эртер. Амыдырал бодунуң дээрбөөн долгандыр чоруп-ла турар. А ооң-биле чергелештир арга-дуржулга-даа кээр, назы-хар-даа дөгүй бөөр. Биеэги аныяк шаандагы кенен бодалдарынны амыдыралдың дуржулгазынга даанган чарт бодал солупканын бодуң безин билбейн баргылаар сеп. Үүгле үүрек-ле күжүр биеэги хевээр соп-ла, соп-ла чоруур.

Виктор Александрович ам боду дагдыныкчы. Кажан шагдагы боду ышкаш аныяк оолдарга байлак арга-дуржулгазын дамчыдып берип, олар дээш үүрээ аарып, сеткили дойлуп чоруур. Ынчалза-даа ол бодундан-даа, ажылдакчыларындан-даа негелдени черле кошкатпайн келген. Дежурныйлаашкын үезинде болган херектерге хамаарыштыр шалыпкын хемчегларни алырын күштелдирип, хөй-иитиниң дружиниктери-биле, оперативтиг отрядтарның кежигүннери-биле кады корум-чурум камгалалын хайгааралга алырынче кичээнгейни угландырып турар.

Кандыг-даа ажылга доктаамал анализти кылып, түңнелдерин үндүрүп турары эргежок чугула. Ынчангаш дежурный кезектің ажылының дугайында информацияны ниити коллективке болгаш партия хуралдарынга берип, ол талазы-биле эш-өөрүнүң, коммунистерниң арга-сүмезин алыры чурум болу берген.

— Мээң удуртуп турарым дежурный кезектің ажылында ам-даа четпестер хөй. Ылаңгыя кем-херек үүлгедиишкиннерин, корум-чурум үрээшкиннерин болдурбас дээш, дружиниктер-биле кады хөй-иитти черлерге, кудумчуларга баш удур хайгааралды тургузуп, кижилериң чурттап турар черинің аайы-биле чурум камгалалын күштелдирер сорулганы салып турар бис. Ынчалза-даа корум-чурум үрээшкиннери бо-ла болгулай бөөр. Ол чүнү көргүзүп турарыл дээрге, бистиң чурттакчы, чон-биле, хөй-иитти организациялары-биле ам-даа быжыг харылзаалыг эвезивекте. Бо бүгүже бүгү күштү мөөңнээр апаар бис.

— Милицияның капитаны В. А. Аранчал, 1972 чылдан бөөр партия кежигүнү. Хуралдарга идепкейлиг киржип, ниитизи-биле районга хоойлу-дүрүм камгалалын өнжидер хемчегларни алыр талазы-биле бодунуң хууда санал-оналын киирпп турар — деп, милиция начальникиниң политиктиг ажыл талазы-биле оралакчызы капитан К. Н. Хертек аңаа мындыг характеристиканы берди.

Кижиниң ажыл-ижинге хамаарылгазы ог-бүлезиниң байдалындан база кол хамааржыр. Маңаа кысказы-биле демделеп каар үүл чүл дизе, В. А. Аранчалдың ог-бүлези аажок найыралдыг. Ийи оолдут. Оларның сагылга-чуруму эки. Улуг оглу Аганак школаны бо чылын доозар, бичези Ангыр үшкү класста. Өөнүң херээжен ээзи Билчитмаа Доржуевна район эмнелгезиниң үүрген дуза чедирер черинин фельдшер-акушери.

Шак мынчаар бистиң аравыста коммунист, дагдыныкчы В. А. Аранчал ажылдап, чурттап чоруур.

Багай-оол БАРБА.
Бай-Тайга район.

Номчукчу-биле чугаа

ЭДЭЭҢЕР ЭЛЕККЕ АЗЫНМАҢАР

Номчукчуга харыы болгаш корреспондентиниң кыска тайылбыры.

Улуг-Хем районнуң Арыг-Бажы суурдан номчукчу Очур Даржай ында школаның эргижиргенинин дугайын редакцияже улуг дүвүрээзин-биле бижээн. Райкүүском даргазының оралакчызы Таисья Санаевна Оюн номчукчунуң чагаазынга мынчаар харыылаан:

«Арыг-Бажы суурга туттунар чаа школаның төлевилел-смета документациязының экспертизазы белен. 360 олуттуг школаның тудуунга бо чылын 200 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алыр. Тудугну «Тыва хамааты тудуг» трестиң Шагаан-Арыгда АКМК-зы чорудар.

Сууруңарга чаа школа тудуун эгелээр дээнин өөрүнчүг-дүр, Очур Молосколович, ынчалза-даа аңаа хамаарыштыр корреспондентиниң кыска тайылбыры мындыг.

Шагаан-Арыг хоорайның дугаары 2 школазы болгаш Эйлиг-Хемде интериатта өөреникчилер ам ийи чыл өөренип, чурттап турар, ынчалза-даа олар амга чедир дужааттынмаан эвеспе. Торгалыг суурда школа тудуун ам ийи чыл чорудуп келген. Ону ам дужаар чоокшулай берген деп бодаар силер бе? Чок. Ажылдың үүгле каш хуузу кылдынган. Ооң безин чамдыызын эде кылыр.

Силерниң суурга школа тудуун чорударың АКМК-га албадал-биле даасканын чажыды-биле чугаалап ор мен. Очур Молосколович. Ол ажылды кылырындан АКМК ойталап турар. Ийи чыл бурунгаар Иштии-Хем суурга бичии уруглар садигин тударындан ол организация база ойталап пат болган. 50 олуттуг ол садиктиң ажыглалга ам-даа кирбээнин база каксы айтып каайн.

Шагаан-Арыг хоорайга Культура бажыңының тудуун чорударындан КМК-18 база ойталап турар. Амгы үеде районнуң культура болгаш пионерлер бажыңнары беш къат бажыңнарның адаанда. **Культураны болгаш уруглар кижизидилгезин шак ынчаар подвалдарже киир идип алган бис.**

Социал-культура объектилери тудар дээрге, тудуг организациялары бажынче кактырган инек ышкаш, былдай дүжер, а инек, хой кажаалары тудар дээрге, амыраш дээр? Канчаар-даа тудуп каарга, мал кажааның шынарынга хомудап шыдаар эвес, а кижилерге туткан объектилерге кол үүл — шынар-ла болгай. Былдаашкыннарның чылдагааны мында эвес ирги бе?

Районда тудуг организациялары Кызылда үстүкү органнарынга эвес, тус черниң Совет органнарынга чагыртыр турган болза, оларның социал-культура объектилерин тударындан ойталап орар харыы чок боор ийик. Ооң байтык эгелеп алган объектилерин чогуур хуусаазында ажыглалга киирер турган боор. Эрге-чагырганы Советтерге бүрүүнүбиле дамчытпаан шаанда, өске черлерде «дөстүг» организациялар тус черниң чагыргазының айтыышкынарын тоомчага албас чоруун уламчылаар. Ынчангаш районнуң бот-башкарылгаже, бот-орулга-чарылгаже кирери дээш туржур апаар бис.

Хүндүлүг Очур Молосколович. Шаанда болза силерже районнуң база бир удуртукчу даргазының эки утказы харыызын чорудуптар, ол-ла турган боор мен. Ам ындыг харыыларның соонда үү болуп турарының дугайын биживес аргам чок болду.

Кодур-оол ОЮН.
(«Шыннын» корр.).

ЫЯШ БАР— ЫЯШ ЧОК

ӨСКЕ ЧЕРЛЕРДЕ БАЙДАЛ КАЙДЫГЫЛ?

«Туйбу бар — хоюдуг чок. хоюдуг бар — туйбу чок» деп тудугжуларның ажылын багай организастаанылың дугайында анекдотчуй берген чугаа бар болгай. Бөгүн ону «Тыва агроүлетпүр тудуг» кооператив-күрүне тудуг каттыжышкынының Туранда ыяш пунктузунга хамаарыштыр чугаалап болур. 1989 чылда бо ажылагый республиканың көдээ тудугларынга 60 муң рубльдиң тудуг кезектерин чедир бербээн. Пунктунуң удуртулгазының чугаазы-биле алырга, ооң кол чылдагааны тудуг ыяжы кезин алыр арга-ыяш курлавырының Бии-Хем районда эвээжээзин. Эрткен чылын ыяшты тулаалыг черлерден кезип турдувус, ынчангаш продукция бүдүрериниң деңнели элээн кудулаан деп, ыяш пунктузунуң техноруту И. А. Самбуу тайылбырлап орду. Ооң кадында ында ыяш курлавырының эвээжээзин-биле холбаштыр Бии-Хем райкүүскому пунктуга ыяш кезер черин 1990 чылда тускайлап бербес деп шиитпирлээнин ол дыңнатты.

60 муң рубльдиң тудуг кезектерин чедир албайн баары дээрге республиканың көдээ тудугларының темпизин кэскүзү-биле кудулатканы чугаажок. Эжиктерни, соңга кастактарын, рамаларны, шала манзагын чедир албайн баарга, каш чуртталга бажыңнары, бичии уруглар садиктери дээш, каш тудугну эрткен чылда көдээ тудугжулар ажыглалга киирбейн баргаи деп? А Туранның ыяш белеткээр пунктузу «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынының көжүп чоруур механизастаттынган колонналарын белен тудуг кезектери-биле хандырып турар бүдүрүлге. Бир эвес Туранның ыяш пунктузунга тудуг кезектериниң бүдүрүлгезиниң хемчээли эвээжээр болза, тургустунуп келген бергедээшкин ооп-даа нарыыдап болур.

Бии-Хем районда тудуг материалы кылдыр кезип алыр ыяш курлавыры ылап-ла эвээжээнин шын. Кезип ап болур ыяш колдуунда кадыр-каскак, орук-чирик үндүрери берге черде арткан. Маңаа бо айтырыгның база бир талазы билдинип келген. Арга-ыяш ажыл-агыйының девискээр бүдүрүлге каттыжышкынының арга-ыяш ажылының килдизиниң начальниги Н. Т. Лукьянчуктуң меңээ тайылбырлааны-биле алырга, Бии-Хемден Туранның ыяш пунктузу 280 муң кубометр багай эвес шынарлыг чиңге тудуг ыяжы ам-даа кезип ап болур. Тудуг ыяжы кезип алыр хемчээлин чылдың-на чедирбейн келген. Чижээлээрге, 1989 чылда 15 муң кубометр ыяш кезип алыр турган болза, херек кырында үүгле 12 муң кубометр ыяшты кезип алганнар. «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынының өске-даа ыяш пунктулары тудуг ыяжы кезип алыр хемчээлин чылдың-на чедирбейн келген. Дерзиг-Аксында ыяш пунктузу Каа-Хемниң тайгаларындан чылдың-на 80 муң кубометр ыяшты кезип ап болурлар, а херек кырында үүгле 16 муң кубометрни мөлдүк-калдык кезип ап келген. Шуурмакта ыяш пунктузу чылда 60 муң кубометр кезип алыр ужурлуг, а кезин ап турары 17 муң кубометр. Эш Лукьянчуктуң меңээ адап берген сан-чурагайы та үүү хире үндезиниг үүве — ол дээрге арга-ыяш ажылагыйының специалистериниң хөрээ-дир. Үстүнде саннардан алгаш көөрге, «Ыяш бар—ыяш чок, ыяш чок—ыяш бар» дээн хевирлиг кара элдептиг байдал тыптып келген ышкажыл. Ол ылап-ла ындыг, Туранда ыяш пунктузунуң экономизи Н. Е. Балабанова мөңээ-биле телефон-биле чугаазынга биске айтып берген участокта бо чылдың баштайгы кварталында кезер ыяш арткан, ооң соонда та кайыын ыяш кезип алыр улус бис, чаа участокту амга чедир биске айтып бербээн деп дүвүреп орду. Кара элдеп үүве! 280 муң кубометр тудуг ыяжы кезип ап болур арга-арыг кайда үүвел? Туранның арга-ыяш ажыл-агыйы ажыглап болур курлавыр бар болза, ону үүге айтып бербейн турарыл? Аңаа хамаарыштыр Туранның арга-ыяш ажыл-агыйының тускай эртемнигли, экономизи-биле база чугаалежыр аргалыг болган мен. Бии-Хемде тудуг ыяжының курлавырының ылап-ла эвээжээнин бадыткаан, ону моон соңгаар үүгле районнуң иштинге хереглелинге ажыглап, үндүр сөөртпес дээнин ында шиитпирин деп деткиир улус болду. Оларның бодалында чөлүг үүл база-ла бар. Районда бар тудуг ыяжын шуптузун кезип алгаш, ооң соонда ыяш тудуг материалдарын өске районнардан киир сөөртүр бе? Алытын болан көөр болза, ында бодал болгу дег?! Бир эвес мынчаа баар үүве болза. «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынының Туранда ыяш пунктузун хаар апаар-дыр. Элээн быжыг материал-техниктиг базалыг, шору улуг бүдүрүлге черин хаан кааптары база-ла белен эвес херек.

Чамдык кижилер бо айтырыгда девискээр аайы-биле аңылажып, үүгле боттарының экономиктиг ажыл-дүжүүн бодаар үүл бар деп каразып турааолар. Бир эвес ажыл-агыйны ынчаар чорудуп эгелээр болза, эки түңнелге чедирбес. Аңаа дараазында чижек бадыткал боол болур. Туранда ыяш пунктузунга ыяш кезер черин немей тускайлап бербес дээн райкүүскомнуң шиитпирине «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынының даргазының оралакчызы В. Е. Нагорновтуң бодалын айтырарымга (телефон-биле), бир эвес Бии-Хем район ыяш кезер чер тускайлап бербес болза, район бистен демир-бетон тудуг кезектерин албайн барын болур-дур ийин деп харыылады. Шак мынчаар тоо быдарай кылаштажы бөөр бис бе? Бир эвес Бии-Хемде тудутта ажыглаар ыяш курлавыры ылап-ла төнериниң кырында келген болза, ол черден ыяш кезерин кызыорып, ыяш пунктузун үүге хаан болбас деп?! Бөгүнгү планнарга дүүшпес-даа болза, даартагы хүннүң дугайында бодаанывыс ол эвеспе? Бир эвес даарта Бии-Хемче ыяш тудуг кезектерин киир сөөртүр апаарывысса, бөгүнгүүдүн хөй чарыгдаллар үнүп көөр болгай. Ооң ыңай, Каа-Хем, Шуурмак тайгаларында тудуг ыяжының курлавыры ам дээрезинде бар-дыр.

Тываның ыяш курлавырын кам-хайыра, кайы хамаанчок ажыглап турарывыстың дугайында айтырыгларны номчукчулар «Шын» солуниуң арынарынга көдүрүп эгелей берген болгай. Бир эвес оран-таңдының байлаанга тотчеглекчи хамаарылгалыг болур болзувусса, ылап-ла, алызы барып, ыт кагар ыяш чок артып каап болур бис. Бии-Хемде көдүрүп үнген айтырыгның алыс ханы утказы мында эвес бе!

Бии-Хемде тудуг ыяжының курлавыры ам-даа бар. Орук-чирик белен черлерде тудуг ыяжын «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынының ыяш пунктузу шиитээдип ап тура, үүгле чоон ыяшты кезин ап, а чиңге хемчээлдиг тудуг ыяжын арттырып кааи. Ыяш пунктузунга хамаарышкан черлерде ооң хемчээли 280 муң кубометр хире. Бөгүн ону кезип алыр арга чок, үүге дээрге ында аныяк ыяш үнүп келген. Эң ылаңгыя пөш колдады үнген. А пөш үнген черлерге ыяш белеткелин чорудары хоруглуг, үүге дээрге ол үнелиг ыяштың бирээзи. Таңды кежиниң үүгле дээжизин четтирер дээр бистиң сеткиливис, чиңге хемчээлдиг тудуг ыяжы чаш ыяш-биле холужуп, ону ажыглаар арга чок болурунга чедиргени ол. «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынының өске ыяш пунктуларының ыяш кезин ап турар черин барып көөр болза, байдал ол олчаан болза хөөнү.

Тываның ыяжы төнер четти деп чамдык кижилер дүвүреп турар, а херек кырында ооң төнериниге чедир ам-даа талыгыр деп билиңер. Республикада бар тудуг ыяжының курлавырының үүгле 15 хуу хирезин ажыглап турар бис. Чижээлээрге. Тожудан чылдың-на 1 миллион 350 муң кубометр ыяшты кезин ап болур, а кезин ап турарывыс — 191 муң кубометр. Ынчап кээрге.ыт кагар ыяш чок артарывыска чедир ам-даа элек ышкажыл (ону болдуруп болбазы база билдингир). Ынчалза-даа ыяшты кезип, болбаарадып ап турарывысты ап көөр болза, тудуг тудар ыяжы чок артып каап болур бис.

Бии-Хем райкүүскому пунктуга ыяш кезер участокту Хүнүк деп черге тускайлап бөөр дээн. Ыяшты ооп үүгле кыжын үндүр сөөртүп болур, ынчалза-даа ында хемпер кыжын чайындылаар, оруу берге чер. Бир эвес «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынының ооп ойталаар болза, райкүүском бодунуң шиитпирин күштүг кылдыр арттырар.

Ыяш бар — ыяш чок, ыяш чок — ыяш бар. Бии-Хемде байдал ындыг-дыр.Тываның өске районнарында ол кандыгыл?

Шаңгыр-оол МОНГУШ.

КИЖИНИҢ КИЛЕҢИ ХАЙНЫГАР

Эрткен чылдың октябрь 10-да кабинедимге үнер, кирер чай чок ажылдап олурумда:

— Сеңээ, биске, багай телеграмма келген-дир. Почта уруглары меңээ сунар чүве-дир — деп, кадаймның үнү сриленээш чугаалай-дыр.

Ам канчаар, багайдаа телеграмма болза, номчуп таныжар болгай. Ол коргунчуг телеграмманың сөстери бо-ла-дыр: «Чедип келиңер. Кара-кыс өлдү. Кара-кыс Шаратың өлгениниң факт-барымдаазын Кызыл хоорай эмнелгезиниң эмчизи Трисницкий бүзүреткен, ол бүгүнү телеграфист Демихина бадыткаан».

Кызылга келгеш, хайыралыг кенимниң канчап өлгении билип алдым. Өлүрукчу хулиганнарның ханыг холдарындан барган болду.

Дөргүл-төрелдер и, чоок кижилери сөөлгү орукче үдештивис. Хары угда ийи не хөрээжен кижини хөөржүттүвүс. Олар кайызы-даа аныяк чалыы назынындан чарлып, хилинчек чок хилис черге дерзин хулиганнарга өлүртүп каан. Мээаа канчан кижиниң килеңи хайынмазыл?

Алыс угундан Улуг-Хемниң Хайыракан чурттуг-даа бол талыгыр ырак Мөңгүн-Тайгада 20 ажыг чылдарда багай эвес ажылдап, чурттап, чонум аразында эки чор мен. Чогаалчы Александр Даржайның ажык чагаазын деткип турар мен. Хулиганнарның, оорларның, үштекчилериниң оруун дуй туруптар күш бисте четчир кылдыр санап чоруур мен. Ындыг-даа болза хамыктың мурнунда, бирги эзлчегде, совет өг-бүленниң эзлери — адаларлер кижизидилге айтырыынга хамаарыштыр харысалгазын бедидери күзенчиг.

Адыг-Түлүш БЕГЗИ.

ЭЛДЕП АТТАР

Кижи төрүттүнерге ада-не ажы-төлүнге атты адап бээр. А ада-незиниң адап берген адын бүгү назынында эдилээр. Сөөлгү үеде тыва аттар чидип эгелээн. Ада-не ажы-төлүнге кандыг ат адап бээрин боттары билир. Төрүттүнген уруглларга кандыг ат адаарын ада-неге кым-даа айтып бербес.

Өг-бүлелер чаш уруглларынга орус болгаш элдеп аттар тыпсын эгелээн. Чижээ, бичии уруглларны Раля, Джема, Ахмед дээш баар. Та тыва аттар тывылбас болганы ол чүве?

Ол ышкаш дыка эпчок аттар база тывылган. Чижээ, Монгуш Виктор Монгушович, Араптан Алдын-оол Араптанович дээр болу берген. Тыва кижиниң бодунуң ады адазының ады-биле атташ чорбаан.

Кызыл-оол КОМБУ,
Улуг-Хем район.

Кадыкшыл-байлаавыс

КҮЗЕЛДИҢ КҮЖҮ-БИЛЕ

Уругларның «хин-авазы»

Өг-бүленің элээди уруглары оттулар ыяжын черле үспес. Өгден каш базым черге токпак ыяштан аңгыда, узун-узун кургаг будуктарны чыып, оваалап каар. Дөртү классчы Катя дүңмазы Хүрен-оол-биле аданезинге база дуза-дөмек болу берген. Хүндүс школадан келгеш, чоок-кавы арыгдан чээргенээр, хемден суглаар, өг ишти аштап, аяк-сава чуур. Акыларының эккелген будуктарын дүңмазы-биле чоонналын хирээлеп, чиңгелерин балды-биле суугуга одаарынга өйлештир одургаш, чыый салгылап каар. Олар боттарының шыдаар-ла ажылын ынчаар кылып чаңчыга берген.

Бир-ле хүн Катя Хүрен-оолга узун будукту сый кагар кылдыр каап берип ора, дүңмазынга солагай холунуң үш салаазын чидиг бистиг балдыга кактырыпкан. Уругуң ыы-сыызы өгге олурган авазының угаанын үндүрген. Девидээн авазы уруунуң салааларының ханын дүрген-не бооддур шарааш, эмнелге пунктузуига эккелген. Узун сарыг баштыг, чазык аажычаңныг, аныяк орус эмчи Катяны чылыг-чымчак сөстери-биле оожуктуруп, холунуң шарыын чешкеш көөрге, айтыр салаанын бажы чүгле кежинде ызырынган, а ортаа эргээниң бажы чүзүнге чедир чок. База бир эргээн кыя балыглапкан болган. Эмчи арыглап чуггаш, болдунар-ла эмнээшкини кылгаш, шарын берген. Уруг холун эмнедип, үш неделя дургузунда чорун келген. Шак ынчаар эмнедип чоруп турган. ол эмчини Конышева Грета дээр деп билип алган. Катя эмнелгеге оочур манап ора, эмчиниң бичии уруглларны чаптаарын, оларны шинчиирин, кырганнарны шинчип ора, чазык хүлүмзүрбүшаан, ийи-чаңгыс тыва сөстерни чугаалап турган, билчип аптарын дыка сонуургаар. Ол эш-өөрү-биле кая-даа ойнап чоораш, эмчи деп ойнаар. Езулуг эмчиниң ажылын уруг эмнедип тура чоок билген. «Магалыг-ла буянныг эмчи-дир. Уруувустуң холун экиртир эмнеп кагды»—дижип, Катяның ада-нези Бижээ. Кыргыс Норбудар үнген-кирген

чонунга өөрүшкүзүн илереткен орарын уруу дыңнап пат болган.

Чеди классты чүгле «бештерге» дооскаш, од Кызылдың эмчи училищезинге өөренир күзелин ада-нези, угбалары, акылары-биле сүмелешкен. «Шилип алган мергежилиң чугуладыр. Он класс доозуп алгаш, дээди өөредилге черинче кирзиңзе эки боор»—деп, акыларының бирээзи Даландай сүмелээн. Өг-бүленің өске кежигүннери база ону деткээн. Шынап-ла, Катя оларның сүмезин ёзугаар, улаштыр өөренгеш, 1959 чылда он классты ийи дөрттүг дооскан. Улаштыр Красноярскиниң медицина институдунче өөренип киреринің шылгалдазын Кызылга дужаап чедип келген. Ындыг өөредилге черинче кириксээн республика школаларындан келген оолдарның, кыстарның саны боду-биле катай үс ажыг болган. Оларның иштинден чүгле 28 кижини хүлээп алыр турган.

Үс ажыг кижи улуг залга баштайгы шылгалдага чогаадыг бижээн. Оларның иштинден чүгле 33 кижи эки демдектерге бижээн.

Олардан арткан экзаменнерге шылгараан чээрби сес кижини хүлээп алган. Оларның аразында Катя база кирген. Красноярскиниң медицина институдунче 13 кижи өөренип кирген. Студент амыдырал... Екатерина Кыргысовнаның эмчи болуксаан күзели 1965 чылда боттанган. Дээди эртемниг болганының документизин холга алгаш, Кызылга келирге, ону Шагаан-Арыгда район эмнелгезинге терапевт болуп ажылдаарын сүмелээн. Чөпшээрешкеш, ол эмнелгеде интернационалчы коллективке ажылдай берген. Орта бир чыл ажылдаан соонда, кол эмчи оон чүткүлдүг мөзушынарын өөренип көргеш, божудулга салбырынга ажылдаары-биле шилчиткен. Салбырда ажыл бир янзы. Район төвүнде чурттап орар херээженнерден аңгыда, көдээ суурлардан кадыы кошкак-даа иелер келир. Теорияга өөренген билии чеже-даа четчир болза, ажыл-херекке холбаары ындыг-ла белен эвес болган. Ынчалзажок салбырга үр ажылдаан акушерка Мария Соколова ышкаш дуржулгалыг апарганнарга даянып ажылдааш, чоорту ажылының хыын тыпкан. Бо салбырга безин ажылдааш алды чыл чеде берген. Районда ону танывас улуг, биче не чоорту ховар апарган. Чамдыктары арга-сүме айтырып келир. Ол шак ынчаар чон-биле чоок ажылдап өөрени берген.

Екатерина Кыргысовна Норбу иелерге буянныг дуза чедирип чоруурундан аңгыда, чеже чаштың «хин-авазы» болган үүве. Ону салаа базып санаары безин берге... Ол билиин доктаамал бедидип чоруурларның бирээзи. Ынчанмастың аргажок. Амыдырал, ажылиш хүн бүрү чаартынып, бурунгаарлап орар чүве болганда, билиг бедидери, кандыг-даа мергежилдиң кижилеринге орай болбас. 1974 чылда Москвага ийи чылдыг ординатурага өөренгеш келирге, ону Кызылда № 1 божудулга бажыңынче ажылдадып чоруткан. Республиканың ол-бо булуңнарындан кадыы кошкак, бергедээн иелер хаая эвес келир. Ынчангаш мында ажыл районга турганындан-даа нарын. Ынчалзажок иелерни, чаштарны камгалаар херекке өске өөрүбиле бир дөмей, дүн-хүн дивес үүүн киирип, билбезин олардан өөренип, бодунуң арга-сүмезин эштеринге дамчыдып ажылдап келгеш, ол пат чаңчыга берген. Шак мынчаар ажылдап келгеш, божудулга бажыныңның база бир дуржулгалыг эмчилериниң санына кирген. Ыраккы районнарже бергедээн иелер божударда безин, ону ыяапла чалап алыр. Дүрген дуза чедирер бөлүк эмчилер-биле кады районнарже безин чеди чыл чалаттырып, иелериң кадыын камгалаан.

Ие-чаштың кадыын камгалаарына таарымчалыг байдал эргежок чүгула. Ынчангаш 1980 чылда чонуң Коммунистиг субботниктен кирген акшазы-биле № 2 божудулга бажыңын тудуп, ажыглалга киирген. Маңаа ажылдаар кадр айтырыын шиитпирлеп тура, дуржулгалыг гинеколог эмчилериниң бирээзи Екатерина Кыргысовна Норбуну ол эмнелгеге быжыглаарын шиитпирлээн. Оон бээр он чыл эрткен. Чаа ажыглалга кирген эмнелгениң материалдыг баазазын чоорту өкижидип, чаңгыс дем-биле ажылдап шыдаар, кайыралдыг коллективти-даа ол тургузуп, эш-өөрүнүң бүзүрелин шынзыткан.

Бо хүннерде коллективте ниитизи-биле 108 кижи ажылдап турар. Оон иштинде дээди эртемниг чеди эмчи, акушеркалар 20, а эмчи сестралары — 14 кижи иелериниң, чаштарның кадыы дээш бүгү күжүн, билиин үндүрүп, чаңгыс сорулгалыг ажылдап турар. Ол ажылдап турар акушеркалар, сестралар боттоттарын солуптар кылдыр өөренип алган, делгем билиглиг. А эмчилер база ындыг мергежилдиг. Кезиишкин кылырда оон-моон эмчилер-даа, акушеркалардаа чардыктырбас апарган. Олар ажылдың чаа арга-ларын база чыл санында немеп ап келген. Чижээлээрге, сааттыг нениң иштинде уруунуң кадыының байдалын шинчиир «Допплер» деп ультразвуктуг чаа аппаратты ажыглап эгелээн. Уруг төрүттүнери билек, марганец эзилдиргиг сугга дораан чуур арга тыпкан. Берге иелерни кезип божуткан таварылгаларда, чаа метод-биле даарап [illegible] аргазынче [illegible]. Төрүттүнген чаштарның чамдыктары (мыңгыя айы четпес) баштайгы минуталарда тыныр чалажы бергилээр. Ындыг таварылгада кислородту күштүү-биле тындырыптар арганы ажыглап, чаштарны камгалап алыр. Ажылдың бо бүгү аргалары ында ажылдап турар эмчилериниң, акушеркаларның база сестраларның мөөнней келген дужулгазының ачызы дээрзин Екатерина Кыргысовна чугаалап орар.

Ындыг-даа болза № 2 божудулга бажыңының коллективиниң көскү ажылы оон удуртукчузунга улештирбес аргажок. Удуртукчунуң ажылының стиль-методтары кандыг болдур, оон коллективиниң ажылы база оон хамаржыр. Ында партия организациязының секретары Александра Норбуевна Куулар, Екатерина Кыргысовнага хамаарыштыр «Кол эмчи болуп ажылдап турза-даа, боду кезер, эмнээр, херек апарганда кымны-даа солуптар кижи болгай. Партийжи даалгадан идеология талазы-биле айтырыгларны база харыылап турар. Ону ажылдакчыларының үнелелин чаалап алган эмчилериниң бирээзи кылдыр санаар мен»—деп, ол демдегледи. Оон бо эмчиниң адрезинге мындыг чылыг сөстүг үнелелинге бодум хуумда база каттыжар мен. Үүге дээрге республиканың ол-бо эмнелгелериндеп түр курска билиин бедидип келген акушеркалар, эмчи сестралары № 2 божудулга бажынынга келир. Чүрттүң хоорайларынга эмчиниң дээди эртемин доосканнар база аная практикалап баар. Бо база-ла коллективтиң ажылының дуржулгазын аныктарның шингээтпишаан, оларга үнелелди берип турарының херечизи-дир.

Бижээ Дугеровна биле Кыргыс Манзыович Норбулар Эрзинде Ленин аттыг совхозтуң үндезилекчилери болуп чорааннар (кайызы-даа мөчээн). Оларның өг-булезинге 12 уруг төрүттүнген. Амыдыралга дески чүве турар эвес. Уругларының сези арткан. Олар ангы-ангы мергежилдерлиг кижилер болуп, чонунга төлептиг баараан болуп чоруурлар. Екатерина Кыргысовна дүңмазы Хүрен-оолга (чүрүкчу мергежилдиг) салааларын кактырышкан чылын 12 харлыг турган. Оон бээр ам 38 чыл эрткен. Ам бо чылларны кадыптарга чүстүң чартыы үнүп келир. Алышкыларның, үгбашкыларның чурттап эрткен үеезинин сактыышкынары ынчаң чаңгыс черге ужуражыр хөөрежи бээрге, үзүлбес-ле боор. Келир үениң салгакчыларының «хин-авазынга» чылыг-чымчак йөрээлери кеззеде Екатерина Кыргысовнаның сеткил-сагыжын өөртүп чоруурун болум хуумда кодексээр мен. Оон бүянныг ажылының улуг, биче херээжен чонга сонгаарлаттынмас дуза.

Сүрүңмаа ЧООДУ.

ЧУРУКТА: гинеколог Е. К. Норбу коллективинде болган эмнелгелерде.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧАЛАП ТУР

Эрткен чылын республиканың Санитар-чыдыышкын бажыңының статузун өскерткеш, ону республиканың кадыкшыл төвү кылдыр доктаадып тургускан. Оон бээр элээн үе эрте берген. Ам база бир чаа чыл эгелей берген. Кадык камгаладыига хамаржыр структуралыг бо организацияның дугайында сонуургаң турарлар база бар. Ынчангаш оон дугайын чугаалап бээрин Кадыкшыл төвүнүң кол эмчизи Галина Николаевна ПРОКУДИНАДАН бистиң корреспондентивис дилээн. Оон чугаазын мооң адаанда парладыбыс.

— Кадыкшыл төптери чурттуң өске-даа девискээрлеринде тургустунгулаан. Оларда арга-дуржулга-даа чыгдыныр турар. Кадыкшыл төвүн тургузуп тура, бис Донецкиде ындыг төптүң дуржулгазын өөренип көрдүвүс. Шак ындыг төптер колдуунда кезик-чамдыктап-даа боторулга-чарылгаже шилчээн болуп турар. Черле ынчаш шак ындыг хевир бо чылдан кадык камгалал системазынга хөйу-биле шиңгээттинер. Бистиң төпке төлевирлиг ачы-дуза чедирилгезиниң прейскурантызын Министрлер Төвүлелиниң Өртектер талазы-биле күркому доктаадып тургускан.

Чоокку үеде бистиң төп улуг эвес хөлезиге ритмиг гимнастика кичээлдерин чорудуп эгелээр. Күзелдиглерни чалап тур бис. Төпке ангы-ангы адырларның специалист эмчилери база ажылдаар. Күш-дамыр талазы-биле кижи бүрүзүнге онаажыр чүүктүң кайы хире болуруп эмчилер баш бурунгаар тодарадыр. Эмчиниң хайгааралыбиле, күш-ламыр кижизидилгезиниң башкызының, ол ышкаш эмнелге-күш-культура контролюнуң инструкторунуң дузазы-биле тускай тренажёрларга кичээлдерни база эрттирип болур арга бар. Кижи бүрүзүнүң онзагай үүлдериң барымдаалап турган. диетолог эмчи база терапевт чемнениринің хемчээлин таарыштыр доктаадып тургузар. Ол ышкаш массажтаарын, боду массажтаарын, точкалар барымдаалап массажтаарынга эмчилер өөредип каап болур.

Кадыкшыл төвүнге дараазында мергежилдерниң консультант эмчилери ажылдаар: психотерапевт, акушер-гинеколог, ол ышкаш тодаргай төлевир аайы-биле күзээниң ёзугаар эр-даа, хөрээжен-даа улус сексологтан чогумчалыг консультацияларны ап болур, канчаар эмнедирин база сүмелээр. Төп нерв системазынга салдар чедирер хөй ажылдыг, чамдыкта кылык хайныр байдалдарга чедире бергилээр улустарга психотерапевт-аутотренинг (боду тренировка кылыр), оожуктурулга аргаларын ажыглап турган, кижиниң ниити байдалын чогумчалыг болдурарын чедип ап болур. Янзы-бүрү массажтарны тускай инструкторлар чорудар апаар. Ону эмнелге-күш-культура диспансериниң инструкторлары кылыр.

Кадыкшыл төвүнүң ажылдакчылары оларның коллективтеринге дуза чедиринің керээлерин чарып турар. Профилактика курузун профэвилел организациязының күсели-биле боттандырып база болур. Бүдүүлгелериниң боттарынга-даа барып болур арга бар.

Ам-даа кылыр ужурлуг ажылдар база бар. Эмнелге хоорайы дижириниг девискээрден спорт залын арендалап алырынга белеткеним турар бис. Кадыкшыл белүктериниң кичээлдээринге, психотерапевт, сексолог, акушер-гинеколог, диетолог эмчилерден консультация алырынга, массаж талазы-биле ачы-дуза чедиринге, февраль айда сауналарга баарынга баш бурунгаар бижидип алыр дизе Кызылда Ленин кудумчузунда, № 10 бажында, тел. 2-23-87 турар эмчи регистраторунга бижидип ап болур.

Амгы үеде кайда-даа профилактиканың калбак программазын боттандырып чорудуп турар. Оон кол сорулгазы чүл дээрге бодунуң кадыының байдалы дээш эң хөй кижилер сагыш салып, ону кичээнгейге алыры.

УЧАСТОК ЭМЧИЗИ

Эки эмчи, шынап-ла, чүгле аарыгны эвес, харын кижиниң сеткил-сагыжын эмнээр болгай. Тес-Хемниң Самагалдайда терапевт эмчи Кара-кыс Монгуш — ындыгларның бирээзи. Черле хынамчалыг, аарыг улус-биле чугаалажып билир, айтырыгны канчаар салырын безин ол барымдаалаар. Чымчак сеткил, эки хамаарылгадан-на кижиниң аарыы чайгаар экириир-ле чүве болгай. Каржы, турамык, аарыг кижиге хамаарылга соок болза, эмчиниң ажылы черле өөделевес.

Үстүнде эмчи институт дооскандан бээр он чыл ашкан, дооскаш-ла мында келген. Кара-кыс Монгушовна участогунда аарыг улустарның кадыкшылын эки хайгаарап турар. Чыл санында-ла диспансеризация эрттирип, ылаңгыя хоочураан аарыг база дайын, күш-ажыл хоочуннарының кадыын хайгааралаарын чурумчуткан. Үчётта турарларның чамдыктарының кадыы экижээнинден үндүр бижидип-даа турар. Ол эки.

Эмчиниң малчынарга база график ёзугаар бо-ла чеде бээр. Чаа немежип турар эмнерни-даа чонга тайылбырлап бээр. Эмнээшкин-биле холбаштыр санитарлыг байдалдарны сагыырын база пропагандалап чоруур.

Клара ЧИНМИТ.

Тес-Хем район.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү. Эгези № 13 «Шында»).

ӨВҮР РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен нелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Баазан Зоя Кууларовна — «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Тюлюш Зоя Чамыяновна — ясли-садиктиң повары, Хандагайты суур.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен нени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Монгуш Вера Машпак-ооловна — «Кызыл агропромтранс-1» транспорт бүдүүлгезиниң Өвүрде филиалының бухгалтери.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен нелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Даржай Зоя Шойбуловна — районнуң Күрстрахования инспекциязының агентизи.

Донгак Санчимаа Хүртен-ооловна — Хандагайты ортумак школазының техниктиг ажылчыны.

Монгуш Араныаа Кыдат-ооловна — ясли-садикте няня. Солчур суур.

Монгуш Валентина Макаровна — ясли-садикте няня, Хандагайты суур.

Монгуш Екатерина Седен-ооловна — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Саая Раиса Намажыковна — «Кызыл Тук» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен нелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Балыжай Тамара Александровна — Торгалыг ортумак школазының интернатында кижизидикчи.

Кара-Сал Елена Кимовна — Саглы ортумак школазының башкызы.

Куулар Любовь Санчы-Бидиповна — «Кызыл Тук» совхозтуң ажылчыны.

Маадыр-оол Любовь Арат-ооловна — Торгалыг ортумак школазының башкызы.

Сат Тамара Ким-ооловна — «Кызыл Тук» совхозтуң ажылчыны.

Таңды Вера Кыргысовна — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң культура килдизиниң ажылчыны.

Тооду Майя Хапай-ооловна — райпо магазининде садыгжы, Торгалыг суур.

Тюлюш Зоя Даваевна — ясли-садикте эмчи сестразы, Солчур суур.

Тюлюш Люся Сувур-ооловна — районнуң харылзаа белдириниң оператору.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен нени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Донгак-оол Татьяна Тюлюшовна — РИХК-ның ведомстводан дашкаар камгалал килдизиниң контролёру.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен нени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Сюрюн Наталья Чолдак-ооловна — улус депутаттарының Аржаан көдээ Совединиң күүскомунуң техниктиг ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен нелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Леликова Лидия Ивановна — райпо магазининде садыгжы. Туран хоорай.

Монгуш Ирина Васильевна — Ээрбек ортумак школазының секретарь-машинакчызы.

Очур Светлана Салчаковна — «Ээрбек» совхозтуң мал эмчизи.

Сат Зоя Шаптановна — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен нелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Максимова Людмила Александровна — Хову-Аксы эмнелгезинде повар.

Монгуш Фаина Порбуй-ооловна — Межегей ортумак школазының техниктиг ажылчыны.

Оюн Людмила Молкараевна — «Коммунизмниң херели» совхозтуң ажылчыны.

Яндара Зоя Сүрүнмеевна — Балгазын сельпозуның хлеб пекарнязының хлеб быжырыкчызы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен нелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Кыргыс Раиса Кыргысовна — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Намажап Чечек Санчыевна — «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыны.

Оюн Татьяна Соктаевна — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Сувак Елизавета Олетпеевна — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чүльдүм Анна Донгаковна — Культура бажыңының техниктиг ажылчыны, Хову-Аксы суур.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен нелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Арага Валентина Оюновна — «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыны.

Биликти Херелмаа Николаевна — «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң ажылчыны.

Бобылева Тамара Валентиновна — «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыны.

Иванова Анастасия Павловна — «Россия» совхозтуң ясли-садигинде кижизидикчи.

Качанова Ирина Анатольевна — «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң ажылчыны.

Наксыл-оол Ирина Шулуевна — «Россия» совхозтуң саанчызы.

Оюн Лариса Кашпык-Караевна — Межегей ортумак школазының техниктиг ажылчыны.

Пичин-оол Испирина Долааановна — Хову-Аксы эмнелгезиниң фельдшери.

Саая Зинаида Боралдаевна — С. Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Саая Мария Дамбаевна — «Коммунизмниң херели» совхозтуң ажылчыны.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен нени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Көкүү Долзат Чүктээровна — «Тыва хамааты тудуг» трестиң Шуурмакта ыяш пунктузунуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен нелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Бодаалай Елена Төмүр-ооловна — «Чодураа» совхозтуң ясли-садының няңызы.

Чооду Саяна Чымдановна — Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң ажылчыны.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен нени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Бичемей Лидия Очуровна — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен нелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Дарган Валентина Коловна — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Кол Галина Ангырбановна — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен нени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Донгак Клара Бирилеевна — «Тыва хамааты тудуг» трестиң септелге-тудуг участогунуң шеверлекчизи.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен нени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Самбуу Галина Кара-Саловна — бажың эзи, Шагаан-Арыг хоорай.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч. Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары В. КАЖИН-ООЛ.

Кызыл хоорай
1989 чылдың декабрь 29.

Тайылбырлаачының колонказы

ИНДИЯ: ЧАА ЧАЗАК

Индияда удуртулганың солчулгазының дугайын, Раджив Гандиниң ам чүү кылып турарының дугайын чугаалап бээрин номчукчулар дилеп турар. Аная хамаарыштыр тайылбыр материалды «Правда» солундан очулдургаш, моон адаанда парладывыс.

Индияда эң хоочун болгаш эң массалыг партия болур Индий национал конгресстин (И) соңгулдаларга аштырганы — ол чурттуң политиктиг амыдыралынга бир янзы болуушкун болган. Оон хамаарышпас хогжулдезиниң 42 чыл төөгүзүнде эвээш өскүнинде чазаа бир-ле дугаар ында тургустунган, чүге диве тускайлаң кабинетти тургузуп алырынга олуттарны эргежок чугула саның партиялардан чаңгыс-даа партия чедип ап шылаваан. Оон кадында, Национал фронтунуң баштыны Вишванатх Пратап Сингхтин удурткан чаа чазаа удурланышкак куштериң деткимчезинге дайын турар. Чөен үзелдин — ол дээрге Индияның Коммунистиг (марксисчи) партиязы болгаш Индияның Коммунистиг партиязы кады 44 депутат маңаттыг болуп турар, а барыын үзелдин — Бхаратия джаната партиниң (ВДП) дайынчы индуизм партиязы соңгулдаларга 88 олутту алган. Башкарыкчы коалицияда 144 олут бар.

Индияның чаа премьер-министри В. П. Сингх 58 харлыг, хамааты ужар чүүлдүг ужудукчузу, профессионал политиктиг ажылданчы. Сураа алгаан Аллахабад университединиң доозукчузу, студент чылдарындан-на эгелээш, Индияның Национал конгрезинин тугунуң адаабиле хөй-ниити ажыл-чорудулгага кириишкен. Индияда эң улуг Уттар-Прадеш штаттың министри, камгалал министри болгаш төп чазактың саң-хөө министри дээн ышкаш, ындыг чугула албан-дужаалдарга ол ажылдап турган. Үндүрүг төлээринден ойталаар ооңчаачыларга удур демиселди саң-хөө министри турган ол шиитпирлиг чоруткан. 1987 чылда ИНК (И)-ниң хүрээлениниң үнгеш, күрүне эрге-чагыргазының үстүкү черлеринге хөлилеңир чорукту сойгалап илередириниче кол кичээнгейин ол мөөнээн, ынчан оон ат-сураа дыка алгаан.

Оон бодунуң сөөг-биле алырга, В. П. Сингх болза Индира Гандини, Дж. Неруну хөлчок хүндүлээр, оларның идеалдарынга бердинген болуп турар. Ынчангаш Индияның политиктиг тайылбырлакчылары иштики болгаш даштыкы политикага, ылаңгыя Совет Эвилелинге хамаарыштыр, чаа чазактан шиитпирлиг эргилдер манавайн турарлар. «Правданың» корреспондентизи болуп, Индияга хөй чылдарда чурттап келген кижи болгаштың, бистиң чуртувусбиле найырал болгаш кады ажылдажылгаже угланыышкын ында бүгү-ниити деткимчени ап турар деп бүзүрелдиг чугаалап болур мен.

Оппозицияже кирген ИНК (И) парламентиниң адаккы палатазында эң хөй олутту — 525-тен 193-ту эөлен турар, бүгү чүвениң аянын бодаарга, ИНК (И) демиселден ойталаарын бодавайн турар. Оппозицияның баштыны Раджив Ганди «бодунуң эрге-ажыын хараан кабинетти» удурту берген. моон мурнунда турган 17 министр олче бантаап кирген. ИНК (И)-ниң удуртулгазы соңгулдаларга партияның чедимче чок болганының чылдагааннарын ам анализтеп көрүп турар. Ону организас талазы-биле быжыглаар дугайында шиитпир хүлээп алдынган.

В. ШУРЫГИН.

ДЕМ-БИЛЕ ТУДУП ИЛЕРЕТСЕ

Сөөлгү үеде Кызыл хоорайда болгаш бүгү республикада кем-херек үүлгедикчилериниң, хулиганнарның кылган херээн солуннарга чырыдып, телевизорга көргүзүп турар. Ам черле кандыгдаа айтырыг ажыкчарлыг болу бергени кончуг-ла эки-дир деп санаар-дыр мен. Ынчаарга мал оорларын шак ынчаар база чарлап, көргүзүп турза кандыг боор чүвел?

Бистиң Каа-Хем районнуң девискээринде оор база тывылган. Күзүн бо районга барыын, чөөн кожуннардан билдинмес чамдык кижилер кострүп келир. Олар моон хөй малды оорлап алгаш, аалдарынче сүре бээр. Оон соонда чеже-даа исдажын үндүрүп, кирип тургаш, шагдаа черинден дуза дилеп чеде бээрге, ону огумчалыг тоомчага албас боор чүве-дир. Чүгле корум-чурум үрээшкиннеринге удур демнеел дээш үнү-даа чаңгыс талалааш туруп берген хире-дир.

Мээң тодаргай саналым мындыг. Үнүдаа чажырып, бузуурып болбас шак мындыг ажык-чарлыг өйде, өске районнарның шагдаалары боттарының хамааржыш турар совхозтарының кадарчыдарында турар өске им-демдектиг малдарны эскерип кааш, ол мал кайыын келгенил, паспорт документизи бар бе дээрзин ылавылап тодаратса эки. Аал коданында арай сезиктиг хире мал бар болза, ону ол кижилерден хавыргаш, солуннарга чарлап, телевизорга көргүзүп, ооң үүзүнүн, им-демдээн дыңнатса үүл деп бодалдыг мен.

Малын чидирген кижилер ындыг хевирлиг медээ дыңнаашы, малдың турар черинге чедип, барып коргейдаа, аңаа баргаш, таныш-даа ап болгай. Шагдаа ажылдакчыларының малды тып, кадагалап турганы дээш шүүделин-даа төлеп каарга, үүлдүг деп бодаар мен.

Малчыннарда чайшөлээн база эвээш болур-дур. Читкен мал узамдыккан соонда, ол олчаан бажы-биле баар.

Чурттакты чонуң талазындан улуг дуза негеттинип турар. Бир эвес ниити дембиле оорларны тудуп илередир, оларны кезедип торгап, шиндип турар болза, мал оорлаашкыны чидип болур дээрзинге бүүрээр мен.

Севээн САЛЧАК.

ООЦ ДУГАЙЫНДА КАШ СӨС

Кара-Хөлде бир херээжен кижиниң дугайында каш сөс. Чайгы үеде ооц кодан девискээринге баар болзуңарза, бичии садчыгаанда ыяштар, айыраң-каас чечектер сагланнашкан. Бо суурда база бир үлегерлиг бажыңнарның бирээзи бо. Ногаа аймаан чылдың-на элбеди тарып өстүрүп турар. Каракыс Ленчаевна Хертек — эмнелгеде ажылдагый эргелекчизи, ооң бажыңы агитквартира төвү болган, ол кезек бажыңнар база-ла ногааны тарып, мал-маганны азырап өстүрүп, аъш-чем айтырыгларын шиитпирлээринге үлүүн хире-шаа-биле киирип турарлар.

Бо не херээжен кижиниң эң онза талазы — ажы-төлүн мөзүлүг кижилер кылдыр кижизиткени. Шупту-ла ажылгыр, кежээ. К. Л. Хертек ажылынга макталдыг, чонуга хүндүткелдиг. Ооц арнынга кезээде хүлүмзүрүг чайнап чоруур. Чүге дээрге ол долгандыр турар амыдырал байлак чаагай болурун күзеп, ол дээш үлүүн киирип чоруур.

Чимис АДЫГ-ООЛ.
Бай-Тайга район.

Интернационалчы кижизидилгениң бир хевири

СЭЭҢ КУДУМЧУҢ—СЭЭҢ ААЛЫҢ

Кызыл хоорайның бир төп кудумчузун Щетинкин болгаш Кравченко дээр. Ол аттарының канчаар тыштып келгенин улуг назылыг кижилер билир, а чамдык аныяк-оскен кымнарыл ол дээрзин барык билбес боорун, Кызылга чурттап, ажылдап келгеш, эскерген мен. Улуг-Хемниң эринде, бодун типография, эмнелге, поликлиника, ном үндүрер чер, республика прокуратуразы, хереглекчилер ниитилелиниң баштаар чери болгаш чуртталга бажыңнары-биле каас-шиник болдурган ол кудумчуда Тываның кооператив профессионал-техниктиг училищези база бар. Аңаа эрткен дыштаныр хүннерде «Мээң кудумчум — мээң аалым» деп кудумчу байырлалын организастап эрттирген. Ол кудумчуда чурттап, ажылдап турар янзы-бүрү нацил кижилериң төлээлерин училищениң башкылары, сургуулдары чадиг демисел чурттуң булуң бүрүзүнге хөлөөлеп турган. 1918 чылда Сибирьге, Красноярск можуга партизан кызыл шериин Александр Диомидович Кравченко командылап турган. Ооц дузалакчызы Петр Ефимович Щетинкиниң шерии 1919 чылдын июль 18-те Белоцарск (ынчан Кызылды «Ак хаан хоорайы» деп адап турган) хоорайны ак гвардейжилериң холундан хостаары-биле тулчуушкунну өгелээн. Кадыгберге, ханныг сегиржип алышкынның түңнелинде актарны ширбий шапкан. Ынчан Кызыл хоорай төрүттүнген. Ол төөгүлүг болуушкунну моол чогаалчының тоожузун ёзугаар тургускан «Кочующий фронт» («Көжүп чоруур фронт») деп кинода база көргүскен. Ында Кызылдан барык 25 хире километр Боом даггa турган Моолдуң сурагжаан маадыры Хатан-Батор Маскаржаб ол тулчуушкунну көрүп тура-ла, кызылдарга дузалавайн баар болгай. Ол ышкаш ол кинода Тываның улуг ламазы Чамзы-Камбы Омск хоорайга турган Сибирьниң чагырыкчызы Колчак-биле ужуражып, Тываны актарга бээринге белеинин илередип турар. Ынчалза-даа Щетинкиниң кызыл шерии Тывага турган актарны чылча шапкаш, Моолдун улусчу революциязынга дузалажып, аңаа тергиндеп турган барон Унгерниң болгаш генерал Бакичиниң ак шериин когун үзе базарынга дузалашкан. Ынчангаш маадырлар Кравченко биле Щетинкиниң аттарын ол кудумчу төлептии-биле эөлеп турар дээрзин училищениң эки өөредилге, чулчуушкунга есаул Бологовтуң ак шериин чылча шапкан турда, Кызылга 40—50 хире чавыт ыяш бажыңнар элезинниг ховуда өскүсүрей берген тургулааныы, бөгүнге чедир чечектелип хөгжүп келгенин, албан черлериниң, организацияларының, бүдүрүлге, культура черлериниң тыптып эгелээнин, янзы-бүрү кижилериниң интернационалчы өг-бүле апарганын, бажың бүрүзүнүң, кижи бүгүдезиниң салым-чолунуң төөгү-биле сырый холбашканын, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу ёзулуг аал болуп чоруурун кежээ-ниң киржикчилери — республика прокуратуразының хоочун ажылдакчызы Шагдыр Куулар, Тываның ном үндүрер черинiң директору Матпа Хомушку, халдавырлыг аарыглар диспансеринде лаборатория эргелекчизи Нина Тальянова, респотребсоюзта саң-хөө килдизинiң эргелекчизи Валентина Сундуй, училищениң башкылары Людмила Казанцева, Софья Стрелецкая болгаш өскелердаа сактыышкынарынга солун кылдыр чугаалаан.

Өөредилге черлеринге кандыг-бир байырлал эрттирери амыр эвес ажыл. Аңаа баш удур белеткенир, кылыр ажылдар төнчү чок апаар. Училище Политиктиг чыгыдылышкын бажыңынга «Улустарның найыралы» деп кежээни организастап эрттиргеш мактаттырган. Кудумчу байырлалының бо кежээни база бедик деңнелге кылган. Ол-ла бүгү ажылдарны кылып чорударынга училище директорунуң өөредилге талазы-биле оралакчызы Елизавета Иогитовна Даргаттың сүмелекчи, организакчы улуг-хуузу улуг дээрзин айтыр аңаар. Ол кудумчу база ооң аалы апарган. Аныяк башкы Новосибирскиниң садыг институдун дооскан, училищеге ажылдан кирген. Ол кудумчуга турган үш дугаар столоваяга (эрги, ыяштан кылган) аас-кежиктиг амыдыралды эгелээн кудазы база аңаа болган.

— Республикага садыг-жылар, поварлар, хлеб быжыкчылары белеткен бээр талазы-биле бистиң училище төлептиг. Олар чер бүрүзүнде чонга буянныг ижин өөрүп чоруур. Амгы үеде 200 ажыг сургуул өөренип турар. Оларга быжыг билигни бербишаан, улуг арга-дуржулгазын дамчыдып турарларга мастерлер Галина Даңгыр-оол, Вера Серен, Татьяна Артемова болгаш башкылар Надежда Балыкова, Софья Стрелецкая, Людмила Казанцева оларга училище чоргаарланыр. Бисте колдуунда кыстар болгаш, корум-чурум эки. Кижизидилге ажылы эки тургустунган — деп, өөредилге эргелекчизи Елизавета Иргитовна чугаалады.

Сургуулдар өөредилгезин практиктиг ажылдар-биле холбап турар. Келир үениң садыгжылары Кызыл районунуң магазиннеринде, поварлар Кызылдың эмчи училищезинiң столоваязында, хлеб быжыкчылары хоорайның хлеб заводунда шалыңныг ажылдап, практиказын эрттирип турары оларга кончуг өөредиглиг. Сургуулдар кудумчу байырлалына киришкеш, аалчыларның чугааларындан дыка хөй чүүлдерни билип ап, төөгү-биле холбашкан билигларни шиңгээдип алган. Ол байырлал сургуулдар ортузунга интернационалчы харылзааны улам быжыктырган.

Кудумчулар байырлалдарын кодээ суурларга эрттирери база күзенчиг. Чамдык чурттакчылар, аныяк оолдар, кыстар чурттап, ажылдап турар кудумчуларының аттарын, төөгүзүн билбес болур. Шынап-ла, кудумчу сээң аалың, салым-чолуң болганда, ооң келир үези, төөгүзү, арыг-шевери, ажыл-ижи дээш туржур ужурлуг сен. Ол — сээң хамааты хүлээлгең-дир.

Сарыг-оол КУУЛАР.

ЧУРУКТА: байырлал кежээниң киржикчилери.
Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Каяа-даа быжыг корум-чурум дээш

ЧУГУЛА ДЕП САНАП ТУРАР

Тес-Хем райкүүскомунуң ИХК-ның паспорт столунуң, КАИ-ниң болгаш районнуң саң-хөө килдизиниң ажылдакчылары кызыгаар зоназының чурумунга хамаарыштыр рейдини организастаан. Ону эрткен чылдың төнчүзүнде чоруткан. Ол рейд үезинде 282 кижиниң паспортун, 12 автомашинага болгаш автобустарга хыналданы кылган. Ооц түңнелинде 2 кижиниң паспорттарында киир бижидилге чок болганы илерээн. Олар Эрзин суурнуң чурттакчызы С. К. Увангур, Кызыл хоорайда аъш-чем садыының садыгжызы Л. Х. Сиилкей-дир. Оларның ажылдап, чурттап турар черлеринче дыңнадыышкыннарны чоруткан. Ол ышкаш 7 кижиде кызыгаар зоназынче кээриниң эрттирилгези чок болганы илерээн. Оларның ужу — А. Ч. Куулар, П. К. Монгуш — Шекпээр суурнуң, А. Ч. Ондар — Кызыл хоорайның чурттакчылары болган. Олар Шуурмак суурга чедир билет садып алгаш келгеш, оон Самагалдайже эрттирилге чок чорааш, туттурган.

Бистиң районга кандыгдаа нацияның кижилери кээп турар. А үүгле херек үүве — бээр кээриниң эрттирилге-төөшээрелин кылдырып алыры. Ону чамдык хамаатылар сагывайн баар таварылгалар, азы ону кылдыртырының албанын билбейн баарлары база бар. Чижээ, Литва ССР-ден келген хамаатылар Р. Б. Амнаускас, Х. С. Друскин, Красноярск крайның чурттакчылары Л. П. Колганова, В. П. Арестов боттарының хуу херектерин кылып чорааш, кызыгаар зоназынче киреринiң эрттирилгезин кылдыртып албаан болган. Оларның-биле милиция начальниги тайылбыр ажылын кылган болгаш оларны 10-10 рубльге торгаан.

Ол-ла хүн Кызыл—Ак-Эрик аразында маршрут автобузунга (чолаачызы В. П. Исаев) 8 кижи билет чок чораан. Райкүүскомнуң саңхөө килдизиниң ажылдакчылары ол чолаачыга хамаарыштыр шынзылга бижикти түр[illegible], ону ооң ажылдаар черинче чоруткан.

Хыналдалар үезинде районнуң чурттакчыларының талазындан паспорт, документ чок чоруур таварылгалар хөй боор турар. Ындыг чижектерни Ак-Эрик, О. Шынаа, Берт-Даг суурларның чурттакчыларынга хамаарыштыр киириш болур.

Бистиң районнуң девискээринге кызыгаар зоназын ажыткандан бээр алды чыл эрте берген. Ону эвээш эвес үе деп бодап турар мен. Ол эрткен үе дургузунда паспорт столу эвээш эвес ажылды көдээ Советтер болгаш хөй-ниити организацияларыбиле кады кылып келген. Тайылбырларны, беседаларны эрттиргилээн. Чөн мурнунга бодунуң отчёдун берип турар. Депутаттар база школачылар ужуражылгаларга, төгерик столдарга, рейдилерге киржип келген.

Паспорт режиминиң талазы-биле районда штаттан дашкаар беш инспектор ажылдап турар. Улустуң хөй чыглыр черлеринде, автовокзалда, Калдак-Хамарның арт кырында кызыгаар зоназының дугайын тайылбырлап турар плакаттарны, көргүзүг материалдарын аскан.

Бир-тээ, район девискээри кызыгаар зоназы болганда, чурттакчылар паспорттарын үргүлчү ап алган чоруур хүлээлгелиг, паспорттуг болуру албан. Ындыг-даа болза, чамдык хамаатылар талазындан ол ниити чурумну хажыда бээр чүүлдер ам-даа читпээн. Ол болза үндүрген доктаалды хүндүлеп көрбезивистин, харылсалгавыс чавызының, турамык хөөнүвүстүң бир чижээ ышкажыл.

Кызыгаар зоназында чурттап турар хамааты кижи бүрүзү бодундан эгелээш дөргүл-төрелинге, эш-өөрүнге, чоок кижилеринге чедир тайылбыр ажылын кылып, райкүүскомнуң ИХК-биле бир демниг ажылдаар болза, ынчан районувуска эки түңнелдерни чедип ап болурунуң аргалары тургустунуп келир. Ол ышкаш бистиинден өске, кызыгаар зоназында эвес районнарның чурттакчыларынга ында совхозтарның, бүдүрүлгелериниң удуртукчулары Тес-Хем, Эрзин, Өвүр, Монгун-Тайга районнарже баарда, паспорт режимин канчаар сагыырын ыяк чугаалап, сүмелезе чогуур. Чүге дизе, ол хамаатылар кызыгаар зоназының чурумун, эрттирилгени кайын алырын, хуусаазын билбес боор-дур.

Бистер ам илереттинген четпестерни чайладыр, кызыгаар зоназынга паспорт режимин сагыырын экижидер ажылдарны чедип алыр бис. Шуурмак суурга, Калдак-Хамарның арт кырынга тускай постуларны тургузарын чугула кылдыр санап турар бис.

Наталья СЕДЕН-ООЛ.
Тес-Хем райкүүскомунуң ИХК-ның паспорт столунуң начальниги, милицияның улуг лейтенантызы.

ХАНДЫКШЫЛ, ЧҮТКҮЛ ТУРДА...

Милиция ажылдакчызының ажылы, амыдыралы үүгле кем-херек үүлгедикчилерин тывары, илередири-биле кызыгаарланмас. Амыдыралды чиик көөр, арага-дарыже сундугар, алгыш-кырыш болгаш шош-содаа кылыксаар, а оон кедерезе кижилериң амы-тынынга чедер өөдежоктар-биле демисел чоруларынга аңаа, совет милициянын төлээлекчизинге күш-дамыр сайзырадылгазы, тускай белеткел херек бе? Ыяап-ла херек! Шак ындыг бодал-биле Тес-Хем райкүүскомнуң иштини херектер килдизинге кире бердим. Ынчан аңаа начальниктин политиктиг ажыл талазы-биле оралакчызы, милициянын улуг лейтенантызы Л. И. Шижээ-биле ужуражып, спорт оларның ажылынга кандыг идиглиг болуп турарын сонуургадым.

— Бистиң ажылывыстың уг-шин, негелдези мындыг: күштүг, каппагай, эрес-дидим болуру. Ындыг болганда, күш-дамыр сайзырадылгазы милиция ажылдакчызынга кончуг чугула. А спорттуң кандыг-бир хевиринге доктаамал киржилге — ол дээрге ажылга шүүт улуг быраадыр — деп. Людмила Ивановна чугаазын эгеледи.— Чүге ындыгыл? Халдап келген кижиге удуп кандыг-бир арга ажыглап билбес болза, милиция органнарынга ажылдаан ажыы чок. Ынчангаш доктаамал белеткел херек.

Спорт болгаш күш-культура-биле харылзаа бо килдисте эки тургустунган. Оларныңдан аңгы өске районнарда боттарының спорт залы чок дээрзин Людмила Ивановна чоргаарал-биле сагындырды. Ол база эки ышкажыл. Ылаңгыя ук коллектив колдуунда-ла аныяктардан тургустунган болганда, ажылга ындыг таарымчалыг байдал чедиишкинге чедире бээри черле билдингир. Оларның хөй кезии дээди болгаш ортумак тускай эртемниг. Чамдыктары Барнаулдуң, Омскиниң милиция школазының Красноярск хоорайда салбырында өөренип турар.

Күш-дамыр сайзырадырының талазы-биле белеткелди неделяда ийи удаа — школага болгаш боттарыныңга эрттирип турар. Самбонун аргаларын өөредиринге үлүүн хостуг хүрешке спорт мастери Александр Тоорук киирип, аныяк ажылдакчыларга улуг дузаны көргүзүп келген. Ында часпас адыгжылар база бар. Бо талазы-биле лейтенант Анатолий Аймаа, биче сержант Даржаа Чооду эш-өөрүнден артык. Хаак спортунга спорт мастеринге кандидат Кегел Сагаачы аңаа ажылдаан, үр болбаан. Ынчалза-даа кыска үе иштинде ол коллективтиги идегелин, бүзүрелин чаалап апкан.

Улуг инспектор Тамбов Шойдак милицил органынга ажылдаар мурунда Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының автотранспорт факультедин дооскан. Институттан келгеш, ол «О. Шынаа» совхозка механиктеп ажылдап турган.

— Маңаа ийи чыл бурунгаар ажылдай бергейим ол. Баштай чанчыгын чадап шаг болдум ийин. Чамдыкта маңаа шуут хондур дежурныйлаар ужурга таваржып турдум. Ынчан эзирик кижилериң алгы-кышкызынга кулаам уюк апаар турган. Чоорту өөрени бергеним олдур — деп, ол алыс-ла шынын ажыт-чажыт чокка чугаалады.

Черле кымга-даа ындыгла ыйнаан. Эзирик кижилер дээрге эки тура-биле албыстай берген кижилер ышкажыл. Оларның кымга-даа түвектиг, чаржынчыг мөзүзүн кым-даа буруу шавар: ол амыдыралдың негелдези-дир.

Тамбов Дамдынович институтка өөренип турган-ла, бокс секциязынга барып, спорттуң ол хевиринге ханныкшыл берген. Ынчан ол бирги разрядтың нормазын күүседип алган. А лейтенант Орлан Хертек самбо маргылдааларынга бо-ла киржи бээр, ооң-биле кады ол участок инспектору хүлээлгеэ база ак сеткилдиг күүседип турар.

Тес-Хем болгаш Эрзин райкүүскомнарының ИХК-ларының аразында найыралчы харылзаа шагда-ла тургустунган. Олар боттарының аразынга спортчу маргылдааларны бо-ла эрттире бээрлер. Ол харылзаа ам-даа үргүлчүлеп турар.

Эрткен чылын зона аайы-биле шилилге маргылдаа Самагалдай суурга болуп эрткен. Аңаа тес-хемчилер тиилээн. Тыва АССР-ниң ИХМниң үшкү чайгы спартакиадазынга киришкеш, өске районнарны ашкаш, команда талазы-биле чемпион атка төлептиг болган. Аңаа хостуг хүрешке денги аайы-биле бирги черни Орлан Хертек, Александр Тоорук, Тамбов Шойдак, Василий Хураган эөлээн. Самагалдайда милиция ажылдакчыларының спортчу чедиишкиннериниң эвээш эвезинге ол чижектер барымдаа болур.

Кандыг-даа коллективтиг күш-ажылчы-даа, спортчу-даа чедиишкини ооң удуртукчуундан кончуг хамааржыры билдингир. Чамдык удуртукчулар спортчу маргылдааларже бүдүн команда хамаанчок, чангыс кижини безин чорутпайн баар таварылгалар тургулаар болгай. Олар ооцун бир-ле боттуг чылдаанга хамаарыштыр чугаалаарлар. А мынча кандыгыл? Ындыг эвес. Кидлестиг начальниги, майор В. У. Сарыглар коллективиниң ат-алдарын камгалап шыдаар спортчуларга моондак кадыш, «дужамык» болбас кижи деп чүвени ажылдакчылар-биле чугаалажып ора билип алдым. «Боду чайлыг-ла болза, команданы баштап алгаш чоруптар, деткимче көргүзүп, дузалажыры кончуг кижи» — деп, олар чугаалан турдулар.

«Чамдык эш-оор черле эки эде тургустунар болза эки-дир». Ындыг сөстерни хурал-суглаа болган үеде, аңаа ажыл аайы-биле чугаалажып, беседалажып-даа орагаш, чаңгыс эвес чыл чамдык удуртукчулардан дыннап чордум. Ындыг-даа болза, оларның коллективти чаңгыс талалай удуртуп башкарар эрги чанчылы хевээр, өскерилге чок артып турар. Оларның бир-ле түвени чаарты кылыпканын амдаа көрбээн мен. Сос кыында ажылдавышаан хевээрлер ийин. Милиция органнарынга хөй чыл ажылдаан Владимир Херел-ооловичиден ол ындыг, аңаа-ла соске ынак кижилер үлегер алыр болза черле ажырбас боор. Чүге дээрге спорт ажылын ол хоржок болза, оода-ла күш-культураны коллективтиг үрүзүнге, бүдүрүлге саныңга хөгжүдүп, сайзырадып болур: аңаа чүгле удуртукчу кижиниң талазындан ханныкшыл, ынакшыл, чүткүл херек.

Шаңгыр-оол ДОРЖУ.

ЭМЧИНИҢ СҮМЕЗИ

ГРИППТЕН УРУГЛАРНЫ КАМГАЛААРЫ

Эргим ада-иелер! Грипп — халдавырлыг аарыглардың бирээзи. Бичии уругларга бо аарыг дүрген халдаачал. Ындыг болганда өкпеге, кулакка, бүүректерге дегдиришкиннерни тывылдырып, нерв системазын баксырадыл болур. Гриппти чиик хевири безин каданнаар аарыгларны тывылдырар таварылгалар турар. Бо аарыг уругларның организмин кошкадып, мага-боттун өске аарыглардан камгаланыр шинээзин кошкадыптар. Ынчангаш ада-иелер грипптен аарыр шынарларны болдап ап, баш бурунгаар оон камгаланыр болза эки.

Аарыгның өскүдүкчүзү — вирус. Ол вирус кижи чедуруп, азырып, чугааланы турар үеларде, агаар дамчыштыр чанында кижилерже тараар. Оон аңгы аарыг кижиниң чугуумаан сяк-савазын ажыглаанындан, уругларның ойнаарактарындан, чоттунар аржылдан, кадык улус арыг-шеверин сагыааныңдан халдажыр.

Грипптээн кижини өг-бүленнiң өске кежигүннеринден дүрген аңгылаар. Мындыг аарыг үезинде бажыңче улус чалаарын, грипптен улустуг бажыңарже баарын шуут болдурбас. Аарыг пептерээн таварылгада, хөй книжи чыылган черлерже бичии уругларны чоруткан. Аарыг кижи чедуруп, азырарда аксын, думчуун аржыл-биле дуглап алырын сүмелеңер. Аарыг кижиниң аяк-савазын тускайлаан, изиг суг-биле чуур. Ол кижиниң ажыглаан чоттунар болгаш думчук аржылдарын чуурунуң бетинде, изиг сутта хайындырар. Уруг эмзирер иелер чаш кижизин чемгерер бетинде, кургаглаарда, думчуун база аксын дөрт каът марля-биле дуглап алыр. Ол марляны хүннүң изиг сутта чутташ, изиг илиир-биле базар. Бажыңнытын хүннүң өл өөс-биле чодуп туруңар. Хире-хире агаарладып алыңар. Арыг агаарга селгүүстеп, хүн чурумун сагыңар.

Уругнуң грипптен баш бурунгаар эскерипсиңерге, ясли-сад чорутпаңар. Бажыңче дүрген-не эмчиин чалаңар. Уруг аарыг бээрге, боттарыңар эмнээрин кыыытпаңар.

Татьяна МОНГУШ.
Республиканың кадык-шылга төвүнүң эмчизи.

Чаңгыс черден ийи материал

ТВ

ЯНВАРЬ 17
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 120 минута. 8.35 «Дубровский». Уран-чечен фильм. 2-3 сериялары. 11.45 Мультфильм. 11.55 Улусчу чогаадылганың «Радуга» телепрограммаларының 8-ки делегей фестивали «Оркестриң адаа-биле». («Швейцария). 12.30—13.00 «Ye». 15.30 «Кайгамчык үүлдер ареназы». Бот-тывынгыр цирк коллективтериниң концерти. 16.20 Документалдыг фильм-нер. 16.50 «Магия»-биле ужуражыышкын. Телеочерк. 17.25 Уруглар шагы. 18.25 Коллаж. (Реклама, чарлаалдар, информация). 18.30 «Ye». 19.00 Дешилге. Информация. Реклама. 19.30 Мультфильм. 19.50 «Дубровский». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 21.00 «Ye». 21.30 Чугула интервью. 21.40 «Кижи болгаш хоойлу». Эрге-хоойлу видеоканалы. 22.55 Эстрадалыг программа. 23.15—23.50 «Бистиң өөрелеривис».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 «НЭП — төөгүнүн өөредиглери». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 Информатика болгаш саналга техниказының үндезиннери. Хана солунну ЭСМ кылып турар. 9.05 Немец дыл. 10.05 Немец дыл. 10.35; 11.35 Ниити биология. 10 класс. Дириг амытаннар канчаар оозуп-сайзырап келгенил. 11.05 Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.05 «Эрги Чаа чыл». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 13.10 Документалдыг фильм. 13.30 «Топтуг-томаанныг Марта». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 14.40—15.30 Бурунгу болгар база бурунгу орус ниити ыры уран үүлүүнүң дугайында фильм-концерттиң баштайгы көргүүү. 17.00 РСФСР хоорайларының телестудиялары. «Ачам дугайында чугаалап берейн». 17.40 Клод Эльфернин концерти. (Франция). 18.30 «Ye».

КЫЗЫЛДАН

19.00 «Тыва черде». Программада: «Хоойлу болгаш хүлээлге». «Улусчу контроль». Медээлер. 19.35 Медээлер. 19.40 «Анонс, анонс». Кызылга гастрольдар дугайында. 19.55 Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 Хоккей. ССРЭ чемпионады. ЦСКА—«Динамо». 21.30 А. П. Чеховтуң чогаалдарын экранчытканы. «Мээң амыдыралым». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 22.35—23.45 Музыкалыг телеабонемент. «Легенда ышкаш төөгү».

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

19.00 «Кайгамчык чараш үүлдерже орук». Домотканово, В. А. Серовтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 125 чыл болганынга. 19.25 Д. Брубек. Концерт. 19.35 Документалдыг фильм. 20.00—20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!».

КИНО

ЯНВАРЬ 17-ДЕ

«НАНЫРАЛ»: «Один момент» (Индия. 2 сериялыг) 10.00, 13.00, 16.00, 18.50.

«Видеозал: «Странная любовь» 11.20, 13.20, 15.20, 17.20, 19.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киноларчыындызы 9.40, 12.30, «Сказка о прекрасной Айсулу» 11.00, «Зеленый луч» 14.10, 18.00, «Ночевала тучка золотая» 16.00, 19.50 (узаткан) шактарда.

«КАА ХЕМ»: «Приговоренный» 13.30, 15.20, 17.10, 19.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «С течением времени» (Индия. 2 сериялыг) 14.30, 17.00, 19.30 шактарда.

667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100

Редактор В. Ф. ЧАДАМБА

ТЕЛЕФОННАРЫ: ◆ редактор — 3-43-34; ◆ оралакчылары — 3-33-91; 3-34-17; ◆ приемная — 3-34-26; ◆ харылсалгалыг секретарь — 3-34-82; ◆ оралакчылары — 3-45-83; Кылдыстер: ◆ автийжи амыдырал — 3-36-82; 3-36-25; идеология — 3-34-57; ◆ совет тургузут — 3-34-98; 3-41-23; ◆ үлетпүр — 3-34-49; 3-36-73; ◆ роулетпүр — 3-41-16; ◆ культура — 3-39-15; ◆ информация — 3-37-11; ◆ чагаа кылдыз — 3-39-03; 3-34-39; ◆ очулга — 3-34-93; ◆ корректорлар — 3-37-11; ◆ үндүрүкчүлер — 2-27-41; ◆ солун келбейн барганда — 2-32-75; ◆ бухгалтерия — 3-43-41.

Чылда 300 катап үнер
Хемчээли 2 парлалга амазы
Тиражы 28000 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күүрүнек комитединiң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Индекс 54241
Чагыг № 365. ТС—00207